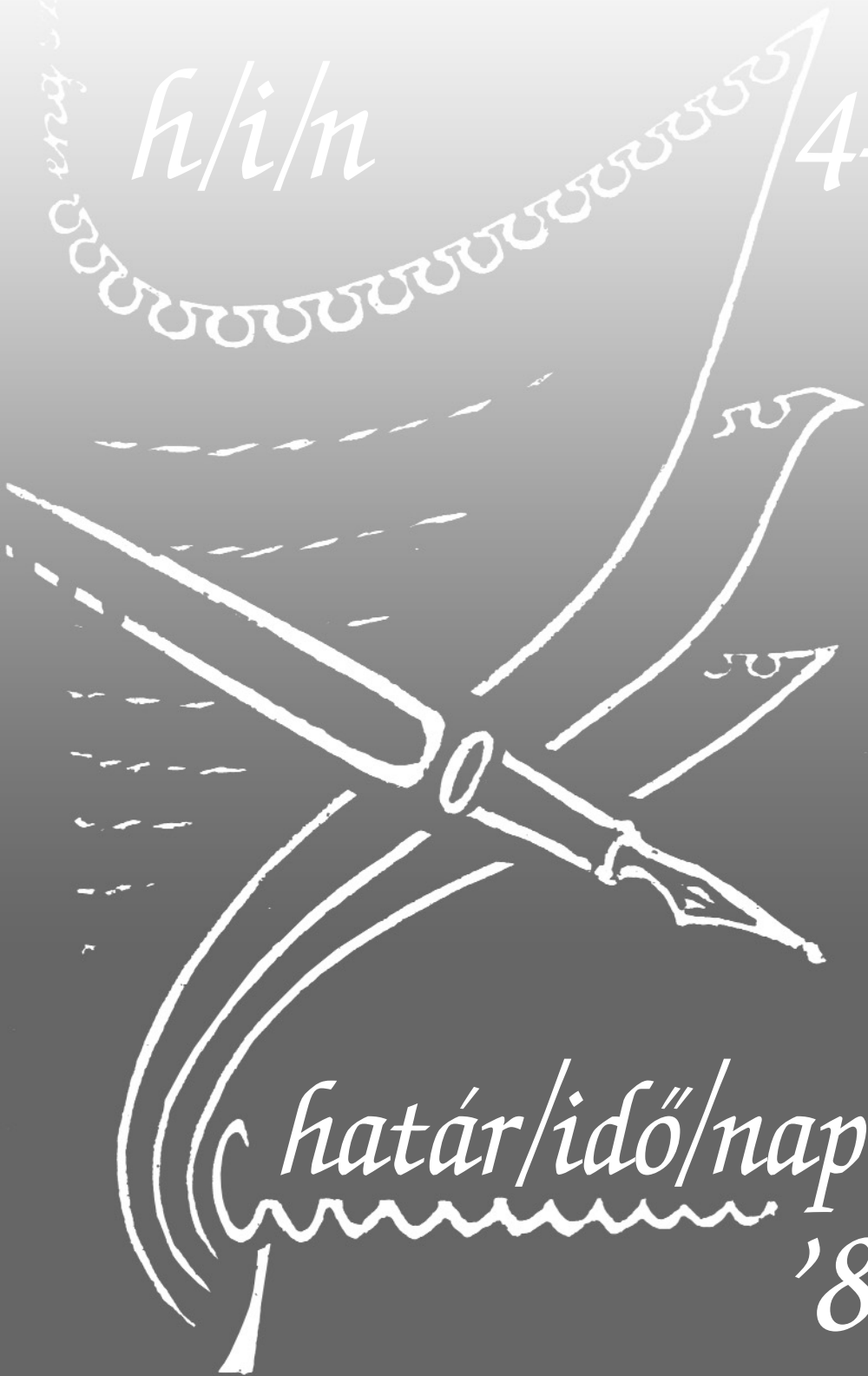

h/i/n

4-5

határ/idő/napló

'87

Tanévnyitó

– alkalmi beszéd a romániai magyar nyelvű oktatásról

Ithon vagy otthon

Beszélgetés Erdélyből áttelepültekkel 3.

Vámmentett útjegyzet

Nyugati út-levél

Pillanatképek

Kézirat gyanánt

Az erdélyi oktatásügy fejlődése

I. A középkortól 1918-ig

A MADOSZ első országos kongresszusára emlékezve

Kiemelés tőlünk

A kisebbség megsemmisítése Erdélyben (Helsingin Salomat)

A román nézőpont (East European Reporter)

„Harcolnunk kell” (Beszélő – beszélgetés Király Károllyal)

Pro memoria

1940 Erdély – Bibó István kéziratföredéke

Jövevényszavak

Szávai Géza: Örökkévalóság (próza)

Markó Béla: A felejtés rímei; Életünkben a pátosz; Szenvedéllyel szólunk-e még?;

A nyelv diadala (versek)

Más...

Ajánló bibliográfia

Az Erdéllyel kapcsolatos magyarországi könyvkiadásról – 1987. I. félév

Trócsányi Zsolt 1926-1987

Trócsányi Zsolt munkái

Tudunk-e vajon eleget a romániai magyar oktatás helyzetéről? Hol van már az autonóm Erdély mítosza? Hol vannak európai kitekintéssel bíró diákjai, professzorai, tudósai? Virágzó polgári-népi kultúrája, szellemének nyitottsága?

Mindezek hiánya a szabad nyelvhasználat hiányára vezethető vissza?

Az anyanyelv csak veszélyhelyzetben válik a mindenképp megtartandó legegyszerűbb és legmagasabb emberi joggá, amikor maga a megmaradás is ünnep. Máskor természetes. Nyelvünk foszlása, kiüresedése határainkon belül is folyik. A gondolat kikerülése, ki nem mondása a legbiztosabb jele ennek, s ez az elégségesnél több ok arra, hogy fellázadjunk nyelvünk védelmében az igazmondás jogáért...

Tanévnyitó

– alkalmi beszéd a romániai magyar nyelvű oktatásról –

Játszom a gondolattal, hogy e percben minden magyar diák anyanyelvén meséli el vakációját, értő figyelemmel anyanyelvén hallgatja tanára szavát. Nemcsak itthon, hanem szerte a Duna-tájon, s távolabb is: Burgenlandban és Kárpátalján, Felvidéken és Újvidéken, Erdélyben, s a csángó földön, netán Kaliforniában vagy az ausztrál partokon...

Bárha mindenütt ott és otthon lehetnénk, hol magyar szót hallani, megmerítközhetnénk nyelvünk messzire szétsodort áramaiban, elidőzhetnénk megannyi szórványszigeten! Ha mindenütt szabadon szólhatnánk, kérdezhetnénk, s kérdéseinkre száz és száz önfeledt, virgocn felelet volna a válasz! Egyéb dolgunk se volna, csupán élvezni e gazdag polifóniát: a tájszavak, szólások, káromkodások és becézések tobzódó nyelvi mámorát. Kopogna a „k” és törne az „r”, araszolna az „a” és tapsikolna az „i” – „gyertek ti is játszani, játszani...”. E boldog, ölelkező kánon nyelvünk valódi ünnepe lehetne...

De lehet-e efféle játékot gondtalan üzni (akárcsak képzeletben is) a világ e tájkán? Aligha... Sűrű elhallgatások, fájó szótlanságok, néma sikolyok intenek kényszerű józanságra, hogy a szavak játéka helyett kimondatlan tartalmaikra ügyeljünk, hogy anyanyelvünk ártatlan bódulatából eszmélve létigéinknek szerezzünk érvényt. Mert lehetetlen nem szembesülni vele, hogy míg tőlünk északabbra vagy keletebbre századok hosszú során át virágzó magyar kultúra volt (bár emlékeit szorgos kezek mind mélyebbre temetik), ma már csak tengődik, vagyogat, s meglehet egy-két kurta évtized alatt eltűnik, nem lesz, végképp magva szakad.

Kinek fáj mindez? Leginkább közvetlen kárvallottainak, azoknak például, akik idén őszől már nem tanulhatnak anyanyelvükön elemi iskolában, gimnáziumban, szakliceumban, tanítóképzőben, főiskolán avagy az egyetemen. De fáj, és igenis fájnia kell minden jóérzésű, igaz embernek, magyarnak, nem magyarnak egyaránt, hiszen ha e durva

jogfosztás netán egy elszakított eszkimó kisebbséget érne, akkor is szót kellene emelnünk ellene, minthogy a világot anyanyelvén megismernie minden egyének, népnek legtermészetesebb igénye. Ám itt e fájó veszteségekről szólván nem csupán az elsorvasztott nemzetiségi oktatás hiánylistáját kérjük számon: a megszüntetett magyar osztályok, iskolák sokaságát, hogy az anyanyelven való továbbtanulás hovatovább majd minden szakterületen lehetetlenné vált – nem, nemcsak ezt, ennél jóval többet! Hiszen éppen hazai „iskolapéldánk” bizonyítja, hogy az anyanyelvi oktatás megléte, intézményrendszerének viszonylagos teljessége önmagában még kevés ahhoz, hogy az iskola valódi tudást és esélyegyenlőséget nyújtson; nyílt eszű, bátor és szorgos nemzedékeket indítson el útjukon. Mert erre csak a szabad, emberséges és színvonalas iskolák képesek. Hiába szól a múltrol anyanyelven a tankönyv, ha szavai elferdítik a valóságot, hiába magyaráz más egyebet a tanár, ha szemlélete és tételei elavultak, érvénytelenek – az ilyen iskola, legyen bár százszor magyar, csak a szűk látókört és szürkéséget örökíti át.

Szabad, igazságos szellemű és korszerű oktatást kell tehát kiküzdenünk magunk és utódaink számára. És bár e távoli eszményről sosem mondhatunk le, e percben a legégetőbb szükség határokon túli, főképpen erdélyi iskoláink mentésére szólít. Mert keserves legújabbkori tapasztalataink elégszer megtanítottak rá, hogy nincs rossz, amely még rosszabb ne lehetne. Lesújtó bizonyosság erre, hogy Erdélyben a legutóbbi két évtizedben a magyarság jogfosztottsága folytán oda jutott, hogy főleg nyelvében próbálja elsáncolni, fenntartani magát. Szó és nyelv így lesz az érintkezés önkéntelen eszköze helyett életjel, esemény, titkos üzenet – akár felhangzó kopogtatás a cella falán...

Mit mond ma ez az üzenet, mi hírt hoz e mind kétségbeesettebb kopogás odaáról, a „fal” túloldaláról?

Azt például, hogy a romániai magyar kisdíák – ha az évről évre ijesztően apadó magyar osztályok valamelyikébe egyáltalán sikerül bekerülnie – szülőföldje földrajzát és történelmét románul kell tanulja, ám ha a központi kinevezéses rendszer önkénye folytán iskolájába netán román ajkú tanárt küldenek, avagy egyik-másik újonnan betelepített román szülő ragaszkodnék gyermeke államnyelvi oktatásához, úgy attól fogva nemcsak a fenti két tárggyal, de a magyart kivéve a többivel is idegen nyelven kell megbirkózni. Hogy a szaklíceumokban immár nemcsak a szaktárgyakat, de az összes ideológiai érdekű és „humán” stúdiumot is románul oktatják. Hogy amíg pár évvel ezelőttig a magyar tagozatos középiskolai osztályok román tanárainak – legalábbis formálisan – bizonyítaniuk kellett magyar nyelvismeretüket, addig az újabb rendelkezések szerint ma már mindenütt a tanár anyanyelve a döntő. Mivel pedig a magyar tanító- és tanárképzés egyre szűkebb, s a főiskolákra, egyetemekre mind kevesebb magyar jut be, ez ismét visszasújt az oktatás alsóbb szintjeire. Lassanként magyarul érettségizni is kiváltságos kegynek számít, sok helyütt már a magyar tagozaton végzettek is románul kapják tételeiket, s a felvételi esélyeit gyakran eleve eldönti a román nyelvi hiányosságok miatti lepontozás, a származás szerinti numerus clausus leplezetlen gyakorlata. De ahol más ajkú vetélytársaktól nem kell tartani, ott sem jobb a helyzet. A több mint kétmillió magyar számára még meghagyott egyetlen önálló egyetemi magyar tanszék Kolozsváron az idén mindössze öt új főszakos hallgatót fogadhatott, és mostantól az eddig „reményfutamnak” számító magyar mellékszak felvételét sem engedélyezik.

Konokul kopogtatnak a tények. Oda kell figyelniünk, nem lehet nem meghallgatnunk őket...

Azt például, hogy a Marosvásárhelyi Tanárképző Főiskola (1979-ben szűnt meg) 8-10 éve végzett magyar hallgatói ma már román nyelven kötelesek letenni véglegesítő vizsgáikat. Hogy ugyancsak Vásárhelyen a kezdetben kizárólag magyar oktatású Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemet előbb csak kéttagozatosra változtatták, hogy mára csupán a gyermek- és fogorvosképzést hagyják meg magyarul is az idén alig húsz-egynéhány kezdő hallgató számára. De éppoly elszomorító az arány a nagy múltú teológiai és művészeti főiskolák esetében is, ahol többnyire két-három magyar diákból áll az „évfolyam”.

Az erőszakos asszimiláció vég nélkül sorolható példáitól elakad szavunk, hitetlen döbbenettel hallgatunk. „Hát mindez lehetséges? És meddig még?” – hánytorog belül a kérdés.

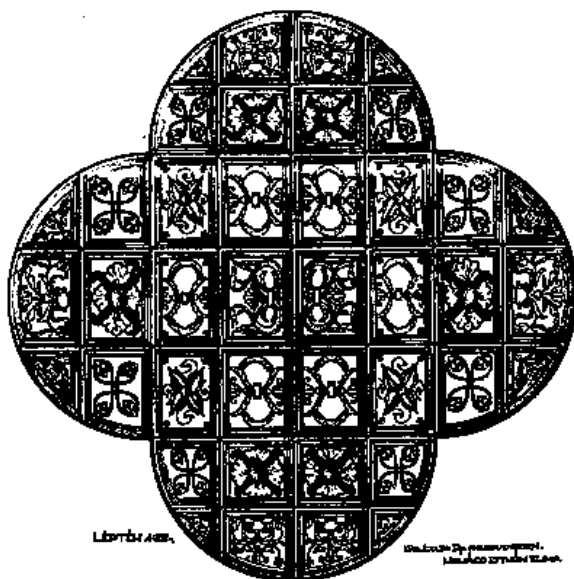
Mivel az áldozatok nem szólhatnak, nekünk kell szólanunk! Tétlenül tovább nem hallgathatunk, elnézvén hogyan fojtja a szót mostoha sorsú társaink torkára a rettegés és reménytelenség.

Szóljunk érettük és helyettük is, mert a fennmaradás szüksége parancsolja, hogy a magyarnak született erdélyi gyerekek ne a nyelvtelenség és tudatvesztés poklában nőjenek fel, hogy a világot, s benne magukat anyanyelvükön ismerhessék, hogy nevén nevezni tudjanak minden szerszámot, amit majd kézbe vesznek, minden érzést, szándékot, eszmét, ami lelkükben megteremhet. Hogy a tanítók, orvosok, művészek és papok értsék övéiket, megtartó szavakkal hozzák el nekik a tudást, gyógyulást: lélekgig ható igékkel a reményt.

Magunknak, valamennyiünknek nem is kívánnék többet, mint ezen óhajok teljesülését. A most kezdődő, s minden ezután következő tanévre...

[Tóth István Gábor]

SZÉKELYUDVARHELYI „JÉZUIS” KÁPOLNA FA MENYÉZET RAJZA.

LÉNYEK AZIS.

1987. évi nyári kiadás.
Művészi vezető: Tóth István Gábor.

Itthon vagy otthon?

Beszélgetés Erdélyből áttelepültekkel

3.

*„Azért vagyunk a világon,
hogy valahol otthon legyünk benne.”*

TAMÁSI ÁRON

– Egy kis székely faluból származó embernek, mint amilyen te is vagy, milyen képe lehet Magyarországról, s ez hogyan változott az idők során?

– Mivel Magyarországon rokonságunk van, 1969-től szüleimmel, 1973-tól pedig önálló útlevelemmel kétévenként jöttem. Korombeli kapcsolatam, ismeretségem nem volt, csak a rokonságon belül. Főleg Budapesten laktunk, vidéken inkább csak kirándulást tettünk. Akkor még nem volt eldöntött dolog, hogy át kellene települni. Mindössze elvi szinten vetődött fel, hogy esetleg a bátyám vagy én jönnénk ide tanulni. De ez nem volt túl komoly.

Más magyarországiakkal gyakorlatilag 1981-ben ismerkedtem meg, amikor már a kolozsvári egyetemre jártam informatikára. Ebből alakult ki aztán egy állandó baráti kapcsolat. Tulajdonképpen, ha lehet így mondani, az „érési folyamatom” szükségszerű részei voltak ezek a találkozások.

Korábban csak a jó élmények maradtak meg Magyarországról: a villamosozás, Dél-egyháza, úszás, csónakázás. Ezek az élmények valahol Magyarországgal kapcsolódtak össze. Ugye, Romániában létezik egy kényszerképzet, hogy Magyarország mindennek a teteje, s még az is hozzá, hogy a magyar nyelv használata ott természetes, a feliratok magyarul vannak... Ha ott vagy, egy-egy pillanatra megszabadulsz a kényszertől. Ez a két-évenkénti utazás szervezte az életünket, ezt vártuk. Amikor megérkeztél a budapesti pályaudvarra, nagy felszabadultság vett rajtad erőt. A hazautazáskor pedig a torokszorongató érzés, hogy minden itt marad, a már megszokott kék autóbusz például, amiket két év múlva láthatsz megint. Érzékeltetésül annyit, hogy egyszer valami távirattal próbálták a bátyámat kihívni Magyarországra egy-két napra. Ebben a szituációban fel sem vetődött a távolság, hogy érdemes-e ilyen rövid időre elutazni.

Amikor úgy alakult, hogy Magyarországra fogok jönni, 1981 decemberében egy hónapot töltöttem Budapesten, és próbáltam úgy élni, mint az, aki ténylegesen itt lakik. Ez már nem nyaralásnak számított, és nem csak azért, mert tél volt. Az emberek otthon bizonyos ideálokban hisznek, s borzasztóan csalódnak, hiszen ezeket az ideálokat keresik, pedig ez is „hús-vér” ország. Amíg át nem kerültem, ezzel kapcsolatban konkrét gondjaim voltak, inkább személyes kételyek: megfelelek-e, az egyéni teljesítőképességem jó lesz-e. Ez végig megvolt, amíg nem dolgoztam. Az ismeretlenbe kerülés miatt erősödött fel, s ez már némiképp lerontotta az ideális képet.

– Szakmailag mit jelentett az áttelepülés?

– Otthon matematikát tanítottam két évig, de éreztem, hogy nem tudom jól csinálni, nem tudom teljesen beleadni magam. Ideiglenes állapotnak tekintettem, mert már tudtam, hogy kijövök. De azt hiszem, egyébként sem maradtam volna a tanügyben. Kivéte-

les helyzetben voltam, nem szívtam semmit mellre, nem érintettek annyira a hátrányok, mindennapi problémák, pszichikai dolgok. Persze ha onnan kellett volna nyugdíjba mennem, akkor kilátástalan évek lettek volna.

A szakma gyakorlatilag Magyarországon kezdődött. Emlékszem, hasonló érzésem volt előtte, mint annak idején, amikor drukkoltam, hogy bekerülök-e a csíkszeredai líceumba, majd később, amikor előkészítőre jártam, hogy felvesznek-e az egyetemre. Valamiféle ciklikusság, analógiás bizakodás lehet ez.

Két hét után sikerült munkába állnom, az első ajánlatot elfogadtam. Nem is érdeklődtem más iránt. Ismét egy felszabadító érzés, hogy a szakmában dolgozhatok. Itt rugalmas a munkaidő, rajtam múlik a beosztás. Persze Romániában is lehetett volna nem hivatalosan sok mindent, itt azonban éreztem, hogy az időmmel én rendelkezem, a munkát viszont el kell végeznem. Ezt végig következetesen vallottam, és vallom is. Hiszen azok is sokat panaszkodnak, akik a legtöbbet lógnak. Ugyanakkor úgy érzem, hogy megkapom a munkámért az elismerést. Lehet, hogy ha ismerném a kiskapukat és egyéb lehetőségeket, többet kapnék, de nem keresem magamnak ezeket. Van nálunk egy általános szellem, hogy a munkánkat elvégezzük, úgy mond becsülete van a munkának. Például, ha vidéken adódnak problémák, akkor elutazunk oda. Ez ma egyre kevesebb helyen van meg, s ahol megvan, ott talán ezért megbecsülik. Lehet, hogy ez naivitás, de én így látom egyelőre a közvetlen munkatársaimat nézve.

– Mennyiben okozott problémát a magánéleti váltás?

– Fontos, hogyan jövök el onnan. Stabil családi környezetet hagytam magam után. El kellett rendeznem magamban és otthon is a felelősséget, hogy eljövök. Több testvérem van, és ők ott maradtak – ez egy jelentős kérdés itt is, a mostani családomban. Hogy erdélyi vagyok, ez azt is jelenti, hogy gyakran jönnek Erdélyből barátok, s őket nemcsak én, hanem közösen vállaljuk. Nehezebb a helyzete azoknak, akik mindketten áttelepültek, mert akkor egyiküknek sincs itteni gyökere. A feleségem idevalósi, tehát a problémák egyik fele rendezett, ez nagy segítség, támasz, és az is, hogy számíthatunk egymásra, egymás családjára. Ennek következménye, hogy a lakást – amihez eltartási szerződés révén jutottunk – könnyebben sikerült felújítani.

– Mi a véleményed arról, hogy egyre többen hagyják el Erdélyt, s kénytelenek új életet kezdeni máshol?

– Eljövetelem után, két és fél éve indult meg a tömeges kivándorlás. Azelőtt elutasítottam volna ezt a szemléletet, hogy „mindenáron el”. Körülbelül egy éve ezzel kapcsolatban nincs véleményem, rá van bízva mindenkire egyénileg. Odakint azt éreztem, hogy teljesen ki vagyok szolgáltatva a hatóságoknak, ettől megszabadultam, pedig a román állampolgárságom megvan. A hazautazásoknál kialakult gyakorlati játékszabályok vannak a román hatóságokkal, és ennek tudatában megyek. Odahaza úgy éltem, hogy ha hirtelen bejönnek igazolatlanul az albérletembe, nem ért volna váratlanul. A milicista látványától való félelem, szorongás állandó volt. Tudom, hogy itt is vannak furcsa dolgok, de nem élem meg ilyen szinten.

– Amiket elmondta, azokból számomra az következik, hogy aki a munkájában, a magánéletében megtalálja a számításait, az könnyebben vészeli át az országcsere-léssel járó lelki megrázkódtatásokat. Ezek hiányában viszont újabb konfliktusok születnek. Te milyen közeli perspektívát látsz magad előtt, mit hoz a jövő?

– Itt arról kellene beszélnem, hogy nagy változásokon megy át az ország, s ez benem mint áttelepült erdélyiben hogyan csapódik le.

Külön sehogy, hiszen ezek mindenkit érintenek, aki itt él. Elhatalmasodott az érzés: a pillanatoknak kell élni. Mintha kinyitottak volna egy nagy kaput, s most lassan-lassan csuknák be. Gyorsan meg kell még tenni, ami belefér az idén, mert jövőre nem lesz rá pénz. A lehetőségek egyre szűkülnek...

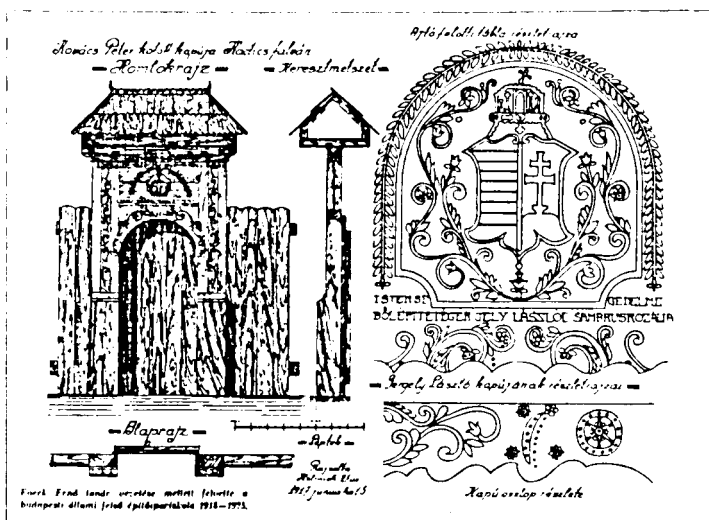
– Annak idején sokan mondták nekünk, meglátjátok, oda juttok, ahová Románia!

– Szerintem itt más társadalmi körülmény hat. A tendencia tényleg arrafelé mutat, de formailag nem hinném, hogy így alakulna. Itt ugyanaz van, mint otthon, de más a tálalás. Volt egy '56, s másképpen kell megetetni az embereket. Azelőtt, onnan nézve minden rendelkezés jónak tűnt, az ottani viszonyokhoz képest mintha bevonták volna az embereket is a döntésekbe. A közvetlen tapasztalat viszont mást mutat, a végeredmény ugyanaz. Az egyik helyen kényszerből elfogadsz valamit, míg itt úgy érezheted, hogy meggyőztek róla.

– Az egykor utánad jövő nemzedéknek, amelyhez a fiad is tartozni fog, milyen gondolatokat adnál át?

– Ezen még nem gondolkoztam, nehéz így felsorolni. De azt mindenképpen, amit nem tudnék másképpen kifejezni, hogy „illő alázattal”, amikor Erdélyről van szó... És ne csak tőlem hallják, hanem minél többet menjenek ki, és ott is tapasztalják. A fiam, ha közéjük tartozik, tartsa majd fontosnak ezeket a dolgokat, ezt kellene átadni neki is. Azt tudom inkább, amit nem szeretnék. Nehogy egy romantikus Erdély-képet, s valami pesti affektálás szemléletet örököljön. Érezze a dolgok súlyát, ami a szülőföldemen élő emberek tiszteletében is megnyilvánul, ugyanúgy, ahogy a feleségem magyarországi szülőhelyén érez majd.

[Az interjút Szakács Leventével Szücs György készítette]

Vámmentett útijegyzet

Nyugati út-levél

Kedves N.!

Nagyon sajnáltuk, hogy ide sem jöhettél velünk, és abban is kételkedem, hogy a levelet megkapod, de ígéretemhez híven megpróbálom összefoglalni a velem történeteket. Persze ez lehetetlen, hiszen ezekhez a dolgokhoz átbeszélgetett estéken sem tudtunk közelebb férközni.

Szóval az utazás. Van némi varázs abban, amikor nyugati rendszámú kocsiban ülve haladsz át a határon. A tapasztalatokon nyugvó kritikus figyelem ellankad ilyenkor, a „grancsár” látványa miatt előtörő gyomoridegességet lassan legyűröd, s a sokadszorra is újdonságnak ható színes, német nyelvű hirdetések láttán első emlékeidet veted össze a mostanival – ez már Európa? Az utóbbi hónapok eseményei arra inspiráltak, hogy elképzeljem, mi lenne, ha visszafelé már nem lenne számomra út.

Ahogy mentünk, meghívom, A. [Keller Anna] egyre a lakásukról, elkövetkezendő szálláshelyemről mesélt, a holland kisvárosról, [Groningenről] ahol élnek. A minden „hátsó szándék nélkül” telepedett ki: házasságot kötött, s egyelőre Budapest helyett Hollandiát választotta. Évek óta zaklatja a kinőhetetlen tudat, hogy onnan Magyarország a „hazafelé”, innen viszont fordítva. Lehet-e így sokáig élni? A. nehezen viseli, nevet, bárcsak ne jöhetne egyáltalán, mint a többiek, akik AMÚGY jöttek el a szomszédos országból. Hiába, a „törvény” segít életed egyszerűsítésében.

Még valahol Giessen környékén járhattunk, amikor A. azt mondta, hogy szerencsém van, mert pont akkor lesz Románia-klub, amikor megérkezünk. Románia-klub? Igen, folytatta A., egyszer véletlenül kinéztem az egyetemi újságból, s elmentem. Én lettem benne az egyetlen magyar a hollandok között. A szervező Szovjetunió-szakértő, kelet-európai érdeklődéssel. Ez szép, de ha tudod, hogy mindennek van intézményes szervezete, és ha meguntad a főzőiskolát, akkor a következő félévben a „Támogassuk a világ kisebbségeit” klubba iratkozatsz fel, hogy idővel mégis a tarokk-körnél köss ki. Hol vannak ezekből az átszenvedett sorsok, az idős korban elhatározott megdőböntő ország-cserélések, az életen át lehetetlennek tartott lépések megtétele, az életelvek kényszerű feladása? Itthon gyomorfekélyed, szívrohamod legalább a sajátod, mondta Z., tudod, az aki szereti, hogy a dolgoknak jelentőségük legyen.

Na, visszatérve a Románia-klubra, nem sikerült valami fényesen. Levetítettem nekik az otthonról hozott erdélyi diákat, kellő kuriozitással tálalva. Kissé feszes viselkedésüket humorral próbáltam feloldani, hogy megértsék azokat a problémákat, amelyek bennünket foglalkoztatnak. Udvarias kérdések, élveteg fintor a hazai pálinkára, tervek a nyárra. („Azt hiszem, elmegyek egy félévre Izraelbe... csak úgy...”) Ennyi.

Sokkal jobban éreztem magam azon a születésnapj összejövetelen, amely igazán nemzetközi volt a maga természetességével. Az egyik angol fiú erősen érdeklődött a „Hungarian minority” iránt, ígykeztem meggyőző válaszokat adni neki. Sajnos, a „törvény” ismét csorbát szenvedett, de mit tehetünk, a nálunk szokatlan kölcsönös őszinte-

ség mindig lenyűgöz, s az otthoni szemöldökráncoló tanács – titoktartás, fiam, titoktartás! – morálisan nem kötelező. Gondosan fogalmazott válaszok, de zavart hallgatás, amint a szíriai lány ecseteli az ő sorsukat. Összemérhető-e a szenvedés? Elveszíti-e az embertelenségét valami, ha máshol még primitívebb törzsi rituálé keretében űzik? Igazad van, egyszer már megírtad nekem erről a véleményedet. Akikben a kétely megvan, már félig a dolgok értői. („Az idegenek pedig – szót se róluk többet.”)

Két hét A. vallomásaival, rossz érzéseivel, idegenségével. (Stranger than Paradise... nem érezhettem nem szimbolikusnak, mikor együtt láttuk, s utána te utaztál haza.) Pedig A. nem menekült, nem tették lehetetlenné az életét szülővárosában, nem féltette gyermekei jövőjét, nem vágyott szakmai kiteljesedésre, vagy akárcsak arra, hogy reggelente friss tejet ihassék.

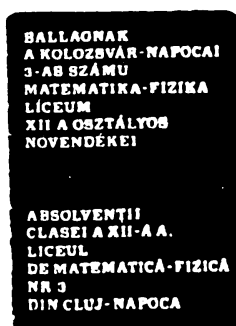
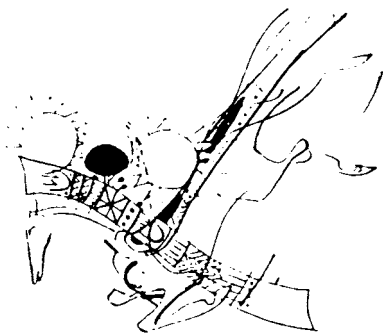
Aztán találkoztam az erdélyi kitelepültekkel. Más történet, más léptékekkel. Közös ismerősünk, C., Németországban lakik [Pallos Jutta kolozsvári festőnő Karlsruhéban], ott látogattam meg. C. félig német, félig magyar névvel és tudattal gyorsítottan kapott állampolgárságot, de csalódása mégis nagy volt. Egy ismert és vállalt kultúrába került, de az emberek életüteme, az első pillantásra hitelesnek tűnő érdeklődésük, racionalizált érzelmi életük megszokhatatlan olyan valakinek, akinél Kolozsváron mindig nyitva állt az ajtó. Meg kell kapaszkodni, mondta, meg kell kapaszkodni!

Háromszáz kilométerrel odébb, az osztrák határ közelében él T. [Tóth László, Kolozsvárról], a festőművész. Megmutatta képeit, az itteni környezet inkább segíti stílusának kialakításában. Csalódás? – mosolyodott el kérdésemre. Én festő létemre építkezésen kezdtem, ki tudja mikor lesz állampolgárságunk, a feleségem talán soha nem fog nyugdíjat kapni – menekültek vagyunk, magyarok. Nem vártunk semmit, nem is csalódtunk. Két év alatt rendbe jöttünk, már képeket is vettek tőlem. Igaz, egyáltalán nem mehetünk haza, még Magyarországra sem, menekült-útlevelelünk kizárja ezt.

Még írhatnék neked K.-ról, aki Stockholmban van, meg L.-ről, aki Csíkszeredából jött el, de látod, semmi lényegeset nem tudok leírni abból, ami feldolgozatlanul bennem volt az egész út alatt. Pedig, hidd el, igyekeztem. A könyvtárakban soha nem látott könyveket lapozgattam, történelmi elemzéseket olvastam, hogy kialakítsak valamiféle személyes nézőpontot, amelybe az összes történet belefér. Belátom, nem sikerült. Már évek óta nem. A minél zajosabb megnyilvánulásokra minél mélyebben hallgatok. Annyit tehetek, hogy ha jössz, várlak a pályaudvaron. „Kelet-Európa, feltételes megállóhely...”

Ölel barátod, V.

[Szücs György]

Pillanatképek

„eszmélnél, de eszme csak az övé jut eszedbe”

ILLYÉS GYULA: Egy mondat a zsarnokságról

A kirándulás megtétele után megállapítható, hogy a legszebb kalotaszegi magyar falvak egytől egyig aszfaltmentesek. A különböző térképeken különböző színű vonalakkal jelzik a kalotaszegi falvak bekötőútjait, mintha azok műutak lennének, de ez ne téveszen meg senkit: sáros földutakon, majd félméteres hepehupákon kell átvergődnie a gépkocsinak, amíg céljához ér. Kalotaszeg egyik legszebb templomát Magyarvalkón, ebben az alig ezer lelket számláló eldugott faluban találtuk meg.

A több mint ötszáz éves erődtemplom előtti domboldalakat széles ívben veszik körül az elhunytak sírkövei. Ezek feliratai oly bőségesek, hogy szinte a kő egész felületét elborítják. Rövid, egyperces olvasmányok, amelyeknek megható szóbősége mintha csak az e tájra mellbe vágottak némaságát óhajtáná helyrebillenteni. A körfalakon belül az itt szolgált papok és hozzátartozóik vannak eltemetve, míg belül a karzaton – a helybeliek csipkés, népi remekműveivel letakart kazettáin – papjaik névsora olvasható történeti sorrendben.

*

A következő faluba érkezésünkkor ismerősünk éppen tetőtér antennáját szerelte a padláson. – Javítják a tokaji adót, azóta homályos a vétel – mondta, pedig rendkívül fontos nekünk minden információ. – E helység templomának hét évszázados alapjait még a sűrű földrengések sem tudták megrongálni. A falut és annak jobbágytelkeit egy áradás elöntötte. A magyar jobbágyok elmenekültek. Erre a helyi földesúr az 1600-as években román családokat hozatott be Moldvából. Építtetett házakat, templomot és iskolát. Röghöz kötötte őket.

Oh, feudalizmus! Középkor világossága. Jövel!

A megmaradt magyar lakosságot az 1940-es határok menekítették át. Ma alig kétszáz lélekből áll a magyar hívek összessége. Többnyire öregek. A jövő? – Csak az Isten látja a jövő útját, emberi szem nem láthatja azt előre – ahogy ezt kísérőnk mondta. Túlélést, megmaradást, reményt egyre keservebben visszhangoznak a kongó falak.

*

Másnap Mérát és Magyarvistát nézzük meg. Mérán kicsit bizalmatlanul méregetnek bennünket a házak előtt ülő asszonyok, míg Vistán a népviseletbe öltözött asszonyok és gyerekek felcsillanó örömmel üdvözölnék. Páratlan élmény a templom és a bemutatás szakszerűsége. A jáki templommal szinte egyidős ez a dekoratív műemlék. Román stílusú a belső kápolnája. A meszelt falak freskókat takarnak, amiket még közvetlenül az első világháború előtt tártak fel magyar restaurátorok, de később újra lemeszelték. Így legalább konzerválódik, s nem mállik tovább, mint az ötszáz éves papi szószerk, amelyet gótikus bordadíszek kereteznek. Kísérőnk kedvesen, aprólékos gonddal mutatja be nekünk a templomot. Fia többször is eljön érte, hogy otthon már ünneplik a tavaly született harmadik unoka születésnapját.

Az idén 23 gyermek konfirmált a faluban, jövőre pedig 25 lesz a létszám. Ezt is írrom be a vendégkönyvbe. Kívánom, hogy az elkövetkező évszázadokban is megtartó erő legyen ez a gyönyörű templom.

*

A székely falvak házainak jellegzetes székely kapui előtt elhaladva érzük el a Hargitát, ahol viharfellegek gyülekeznek fölöttünk. Újra elkap az eső, alig látunk valamit a gyönyörű hegyi tájból, mégis jókedvűen közeledünk végcélunk felé. Harsogó zöldben pompázik a csíki táj. Tusnád előtt megállunk az egyik magaslaton: körülölelnek a ködlepte ormok sziluettjei. Az eső után párolognak a hegyek, mint a kifáradt lovak. Kedvünk lenne végighemperegni a domboldalakon.

*

Az egyik autós pihenőnk idejét a helyi temetőben töltjük el. Erődsi sírokat keresünk. A temető tőszomszédságában dolgozó emberrel beszélgetünk el közben. Visszafogott, gyanakvó székellyel állunk szemben. Kíváncsi, de látszik rajta, hogy fél egy esetleges provokációtól. Óvatosan kérdezzük, inkább a múltra vonatkozóan, mert amikor arról faggatjuk, mit szól ahhoz, hogy 42 év után kicsit a sarkunkra álltunk, röviden közli, hogy neki nincs rádiója. A székelyeket valamennyire ismerve, ez afféle félrevezető hadművelet részéről. Jó negyedórát beszélgetünk még. Már-már feloldódik, amikor hirtelen eszébe jut valami, s ettől magába roskad. Feltolulhat benne a mondanivaló, de egy mozdulattal hátat fordít és elköszön. Azt gondolom, kicsit egész életével nézhetett szembe, de megálljt parancsolt magának. – Igen, itt éltek az Erődsiek – kiabálja még vissza.

*

Útban visszafelé megnézzük a Házsongárdi temetőt. Néhány sírt megtalálunk, másokat nem. Máshová tették el őket? Útban voltak? Hogy tünedezniék el a magyar sírok? Lehetséges ez? A rendszer ismeretében nem elképzelhetetlen. A múltat az engedelmes halottakon is meg lehet torolni.

Az egyik címünkön leadjuk gyógyszerünket, ahol megtudjuk, hogy az előző éjjel ellenőrzések voltak városszerte. Talán idegeneket keresnek? A lakókat ellenőrzik, hogy otthon vannak-e? Annyi bizonyos, hogy a hatalom fél: bizalmatlansága mögött a néptől való félelme bujkál. Félelmetességével saját tehetetlenségét próbálja leplezni. Ismerősömet egyedül látogatom meg, s gyalogosan. Táskámra ügyelek, hogy ne tépjék ki véletlenül a kezemből. Az itt élők mindennapi, állandósult félelme azért is természetes, mert az apparátus ezt sugallja minden lélegzetvételével. Egy-két nap után mi is igyekszünk rejtő színűre váltan azonosulni, élni, közlekedni. Ez a természetes. S a beszélgetések! Az idő mindig rövid és sok a mondanivaló. Pergőn és halkán. Hírek, érvek, ellenérvek, munkák, elképzelések. Mindezt gyorsan. Hogy milyen területeken korlátozza az egyéneket az állam? Nehéz lenne olyan területet találni, ahol nem. Egyik ismerősünk például fürdőszobát akart a házába – kisebb módosításokkal – beépíteni. A Néptanács azzal az érvel utasították el, hogy járjon el inkább a közeli népfürdőbe. A másikat pedig azért vonták felelősségre, mert más országban nyilatkozni merészelt. – Ha azt mondtam volna, hogy nekem nem szabad nyilatkoznom, akkor milyen véleményt alkottak volna a tudósítók közállapotainkról? – kérdezett vissza ismerősöm. – Az magát ne érdekelje! – hangzott a válasz.

Mind a belső és mind a külső közvéleményt számúzni próbálja a vezetés szembeszökően brutális sajátossága: mégis, véleményektől, válaszoktól rettegnek leginkább. Azok válnak a háló foglyaivá, akik szövögetik. Az ötvenes évek – folyamatos jelenlétének – prolongálását a negatív rekordok könyvében, egyfajta sportteljesítményként fogadhatjuk csak el.

[Tóth István Gábor]

Kézirat gyanánt

Az erdélyi* oktatásügy fejlődése I. A középkortól 1918-ig

Iskolaügy a középkorban¹

Erdély a honfoglalás óta a latin és a görög egyház határvidéke volt, azaz mindig voltak a görög egyháznak is hívei (kezdetben szlávok, majd magyarok, s végül a folyamatosan bevándorló románok). De Szent István és utódainak nyomán évszázadokra megalapozódott a nyugati egyház(ak) számbeli, vagyoni, intellektuális túlsúlya. Egyes törvények kényszerítő ereje (Nagy Lajosnak a birtokképeségről szóló rendelkezése), a folyamatosan bevándorló nem katolikus népelemek vezető rétegét majdnem teljesen asszimilálta. A hosszú ideig le sem telepedett pásztoelemeknek vagy csak ideiglenesen Erdélyben tartózkodó kereskedőknek még elemi oktatási igényük sincs. (A „vlachok” létszámára nézve – bizonyos délibábos elképzelések kapcsán – elég IV. Béla egyik rendelkezésére utalnunk, amely egyetlen birtokra akarja őket „összetelepíteni”).

A fentiekből következik, hogy Erdély területén – egészen a görög katolikus egyház megalakulásáig, illetve megszilárdulásáig, tehát az 1740-es évekig – folyamatosan és az elemi szinten felülemelkedve csak katolikus, illetve a későbbiekben protestáns magyar és német iskolák alakulnak és működnek. A modern nemzeti érzést és igényeket nem ismerő középkorban ennek semmiféle megkülönböztető, „elnyomó” célzata vagy oka nincs. A vallási hovatartozás elsődlegessége folytán, valamint az egyeduralgó latin nyelv miatt ezek az iskolák szinte „nemzetköziek”, valójában csak a közvetített magyar nemesi, illetve a kiváltságolt szász „öntudat” teszi őket „nemzeti iskolákká”.

A korai középkorban kialakuló püspöki központokban levő székesegyházi iskolák (Gyulafehérvár, Nagyvárad) mellett a városi iskolák is jelentősek Erdélyben (Szeben, Brassó, Kolozsvár stb.), amelyek zöme, lakosságukból következően, szász jellegű. Ezen az iskolákon kívül fontosak a kolostori iskolák is (ilyen pl. Csíksomlyó), amelyek közül néhány a reformációban protestáns iskolaként folytatódik.

A középfokú, illetve felsőfokú tanulmányokat megalapozó elemi szintű iskolák először a magasabb iskolák keretein belül alakulnak ki. Erdély területére nézve – az adatok szerint – önálló kisiskolák a XV. század felére, végére alakulnak ki (így pl. a kalotaszegi Egeresről 1444-ből van adat, Türeből 1446-ból, Kispetriből 1486-ból²; a maroszei iskolákra – visszamenőleg – 1503-ból³ vannak adatok). Az elemi iskolák iránti megnövekedett szükségletet a papképzés színvonalának növelésén túl (a növekvő létszámú lakosságot falusi plébánosokkal csak a nép soraiból lehetett ellátni) az írásbeliség elterjedése és fontossága sürgette.

A reformáció új lendületet adott az anyanyelvű és latin nyelvű iskoláztatásnak egyaránt. Az előbbire a bibliaolvasás protestáns jelentősége, az utóbbira pedig a terjeszkedés, majd pedig a protestantizmuson belül folyó viták adtak ösztönzést. Nem utolsó szempont az sem, hogy a nagy létszámú és gyakran már eleve birtoktalan magyar nemes-

* E dolgozatban az erdélyi jelző nem pusztán a történelmi, „Királyhágón túli” területet jelöli, hanem az egész, ma Romániához tartozó, egykori magyar országrészeket.

ség szükségképpen szinte „rákényszerül” az intellektualizálódásra. Nem véletlen, hogy az ellenreformáció idején a protestáns iskolák sohasem maradnak befolyásos „patronusok” és tömeges nemesi védelem nélkül.

A magyarok mellett a szászok iskolaügye kiegyensúlyozottan és tudatos függetlenséggel épül, fejlődik. Miután a szászok testületileg evangélikusok lettek, kiváltságaik birtokában, korszerű s a felsőfokú képzést leszámítva, minden szinten működő iskolahálózatot hoztak létre. A folyamatos háborúkban lecsökkent létszámuk ellenére fennmaradásukat – a kiváltságokon túl – éppen ez az iskolahálózat (és egyház) biztosította, amely az élénk „anyaországi” kapcsolatok ápolásával megakadályozta kulturális beolvadásukat.

A tatár és török pusztítások miatt elnéptelenedő magyar vidékek új lakosai zömmel románok lettek. Ezek nem az első bevándorló „vlach” pásztorok utódai, hanem legtöbbször menekülő, nincstelen havasalföldi és moldvai tömegek. Vallási és kulturális idegenségük párosult a feudális rendben létfontosságú jogi garanciák hiányával. (Ezek a körülmények akadályozzák meg persze – más oldalról – jelentősebb asszimilációjukat is!) A betelepedőkkel együtt érkezett „parasztpópák” csak a legegyszerűbb vallási liturgikus szükségletek kielégítésére voltak alkalmasak, legtöbbjük hagyományos, kolostori „magolós” képzést kapott, zömmel írni és olvasni tudás nélkül, amelyet jelentős részben magyaráz a számukra érthetetlen egyházi ósláv nyelv. A fejedelmi és földesúri hatalom – amely a nyugati egyházakkal harmonikusan együttműködik az „állapotbéli kötelességekre” nevelésben – éppen a fennálló jogrend erkölcsi elfogadtatásának hiányosságaitól ösztönözve próbálja meg a pópaképzést rendezni, felemelni. Az érzelmi és liturgikus vallásosságot hangsúlyozó keleti egyház körében azonban a magyar és szász protestáns kísérletek nem vezetnek jelentősebb és tartósabb eredményre. Erre majd csak a hasonló keretekben működő ellenreformációs katolicizmus lesz képes, amely állami hatalommal a háta mögött az unióra hajlandó papság jogi és gazdasági egyenjogúsítását is megígérheti.

Az erdélyi román művelődés nagyobb létszámú tömegeket megmozgató kezdete így hát a görög katolikus unióval esik egybe a XVIII. században.⁴ Mindezt természetesen megalapozta az, hogy ekkorra lezárul a török pusztítás utáni nagy bevándorlás, a megtelepedés véglegessé válik, s a lakosság gazdasági helyzete lényegesen javul az állandó létbizonytalansággal terhes, korábbi háborús időkhöz képest. Mivel azonban a románság csaknem teljesen egységesen jobbágytömeg (szinte csak a brassói kereskedőket és a hátszegi kismemeseket leszámítva), ennek a népességnek hosszú ideig csak papképzési igényei vannak. Jó ideig az egyházi vezetés sem törekszik másra. A különösen Dél-Erdélyben többségben maradt ortodoxok sem mutatnak más képet. Náluk még a nyugti (római, bécsi) képzettségű papok széles látókörű ösztönzése is hiányzik. Az erdélyi románok iskolaügye szinte a kiegyezésig nem politikum. Nem az, mert szerkezetében megfelelően illeszkedik „társadalmához”, s nincs szó semmiféle „elnyomásról” vagy korlátozásról. Ezek autonóm intézményei egy nemzetiségnek, egy felekezetnek. Számukat, színvonalukat és jellegüket fenntartóik határozzák meg.

Az iskoláztatás változásai a XIX. században, különös tekintettel a dualizmus korszakára

Az erdélyi magyar művelődés, minthogy egy „teljes társadalom” igényeit szolgálja ki, igen sokszínű és egyben egyenetlen képet mutat. A négy bevett felekezet iskolái tarka

képet mutatnak szervezetben, színvonalban, lehetőségben egyaránt. Egy bizonyos ebben az oktatási szervezetben: mennyiségileg és minőségben a lassú, fokozatos fejlődés állapotában él. Nemcsak a hagyományos középiskolai központok virágnak, de újak is alakulnak, s a falusi kisiskolák egyre általánosabbak (Kalotaszegen pl. a gyerekek 60%-a járt iskolába 1840-ben,⁵ Maroszákon 1846-ban a gyerekek 74,3%-a részesült oktatásban⁶). A falusi kisiskolák jelentőségét az adja, hogy a társadalmi mobilitás intézményeiként is működtek, s nemcsak a feudális társadalomba való beilleszkedés eszközei voltak.

Az erdélyi magyar népességben egyébként is jelentős a nem nemes szabadok aránya (székelyek, partiumi hajdúk, kisvárosi polgárok). A magyar értelmiségben ekkor is, később is fontos szerepet játszanak az innen kikerült „honoráciorok”. A kialakult protestáns iskolaközpontok támogatása szinte erkölcsi kötelességgé lett az idők során, s így jelentősebb saját vagyonok híján (e tekintetben kivétel Nagyenyed) is az iskolák állami pénzek igénybevétele nélkül, autonóm intézményként működnek a dualizmus koráig. A katolikus iskolák mögött ott állt az egyházi célvagyon, ahogyan a szászok iskoláit az „Universitas” vagyonából látták el. Az erdélyi magyar és szász iskolarendszer a dualizmus koráig tehát jórészt nem állami, hanem társadalmi, testületi alapítású és ugyanilyen finanszírozású szervezet.

Ahogyan a XVIII. századtól kialakuló román iskolák is ilyenek. Nem valami kényszer és hivatalos politika az oka annak, hogy a kialakuló világi román értelmiség a magyar és szász iskolákba jár (a görög katolikusok főleg a katolikus iskolákban).⁷ Ezeknek színvonala és szellemisége (főleg a külföldet is megjárt tanárok révén) vonzotta őket, az előnyöket jelentő nyelvtanulás szándékán túl. A zömmel jobbágysorban élő, városi lakossággal alig rendelkező erdélyi románság történelmi fejlettsége ekkor még az egyházi értelmiségképzésre összpontosult. Amint ugyanezt láthatjuk a hasonló lét- és gondolkodási feltételek között élő más agrárnépeknél.

A reformkorra kibontakozott nacionalizmusok kezdik, majd a győztes Habsburg-ellenforradalom folytatja – a felvilágosult abszolutizmus óta nem előzménytelenül – az iskolaügy politizálását, állami ügyé tételét. A nagy liberális nemzedék európaizáló, „felzárkóztató” politikai-társadalmi programjának eredménye lesz az 1868-as népiskolai törvény, ahogyan a mi szempontunkból fontos 1868-as nemzetiségi törvény is. A birodalmon belüli magyar önállóság iskolapolitikai következménye az állami felügyelet, de ugyanakkor megmarad a hagyományos iskolafenntartó egyházak autonómiája, sérthetetlen iskolafenntartó joga.

S most nézzük a dualizmus eredményeit az iskoláztatás területén. A román iskolákra vonatkozó adatokat dr. Onisifor Ghibu Bukarestben, 1915-ben kiadott könyve alapján rekonstruáljuk. Kiindulópontként meg kell jegyezni, hogy 1868 előtt a román iskolák száma (elemi, közép, képző) a százat nem éri el.

A világháború előtt nincs román tanítási nyelvű állami iskola, csak 165 községi román iskola működik. Így az iskolákat a két román egyház és néhány társadalmi egyesület tartja fenn. Az 1910-es népszámlálás szerint a magyarországi román lakosság száma 2 948 186. Erre a majdnem 3 millió lakosra 1911-ben összesen 2813 elemi iskola jut, 3353 tanítóval. Ez azt jelenti, hogy 1016 lakosra jut egy iskola. Az iskolák száma nemcsak hogy nem csökkent, sőt emelkedett: 1912-14 között 88 új iskola⁸ nyílik. (Mellékesen meg kell jegyezni, hogy ugyanebben az időben a Regátban 1418 lakosra jutott egy iskola!) Az 1536 ortodox iskola 1,5 millió korona állami támogatást kapott. Nem beszélve a papi kongruáról.

A világháború előtt 6 középiskola (5 főgimnázium és 1 alreáliskola) áll a román nyelvű oktatás szolgálatában. Ezekre 424 860 korona államsegélyt kaptak. Ezenkívül 8 román tanító- és tanítónőképző, 4 leány polgári iskola, 1 felsőkereskedelmi iskola, 3 tanonciskola, 1 női ipariskola és 2 bábaképző működik román nyelven. A két román egyház 7 papnevelő intézetet is fenntart, ahol nem tanítják a magyar nyelvet.⁹ (Ugyanide tartozik az is, hogy a brassói gimnáziumokban az „összes román tartományokból” tanulnak a diákok, s az is, hogy ez az iskola nem fogadja el a magyar államsegélyt, nehogy így „befolyás alá kerüljön”.)

A román iskolák szellemének szemléltetésére álljanak itt a következő számok: a nagyszebeni tanítóképző 2053 darabos könyvtárában összesen 216 magyar cím van. 1910-11-ben járt 31 újság és folyóirat, ebből 2 magyar (a Nagyszebeni Újság és egy tornaügyi szaklap). A balázsfalvi központba egyedül a Néptanítók Lapja járt. A szebeni papnevelde teológuskönyvtárának 2927 könyve közül 48 magyar nyelvű. A középfokú oktatás számadatai alapján ugyan Erdélyben 721 294 románra esik egy gimnázium, míg Romániában ugyanez csak 348 300 fő, de ugyanakkor Romániában 870 750 főre esik egy tanítóképző, míg Erdélyben csak 490 862-re.¹⁰

A fenti iskolákon kívül, amelyek – az említett alig száz, 1868 előtt létezett román iskolát kivéve – mind a kiegyezés után jöttek létre, a román oktatást szolgálta 21 tudományos és középiskolai könyvtár 93 847 kötettel¹¹ és 11 bentlakásos intézmény. De a román iskoláztatás ügyét szolgálta a 6,5 milliós Gozsdu-alapítvány és az 1906-ban fennálló 170 román pénzügyi tiszta nyereségének 5%-a is¹², ahogyan a krassói (248 000 kat. hold) és a naszódai (12 254 k. hold) határőr alapok is.¹³ A román művelődés háttérét jelentette az Astra művelődési egyesület (824 812 kr. vagyon) vagy a Színházlap (409 419 kr.)¹⁴. A nemzetiségnek 49 újságja van (ebből 20 politikai lap) s igen sok különféle egylete.¹⁵

A nagy analfabétizmus nem írható az „elnyomás” és a magyarosítás számlájára csupán, hiszen például az 1707 ortodox egyházközösségből 81,7%-nak saját iskolája van, s az állami iskola csak 296 helyen működik e parókiák mellett.¹⁶ A román iskolákban bármilyen nemzetiségű és felekezetű gyermek tanulhatott, s az osztályok létesítése sincs létszámhoz kötve.¹⁷ Sőt a tanítók alkalmazásához sem kellett 1908-ig semmiféle nyelvi kritérium. Tucatszám működnek magyarul nem tudó tanítók. 1906-ban a tanköteleseknek csak 64%-a jár iskolába (szlovákoknál 84,4%, németeknél 89,3%), s a nagyban panaszt elmagyarosítás mérlege: 1000 románból 69 (43 férfi és 26 nő) tud magyarul (ugyanakkor: 251 német, 119 szlovák, 83 rutén).¹⁸

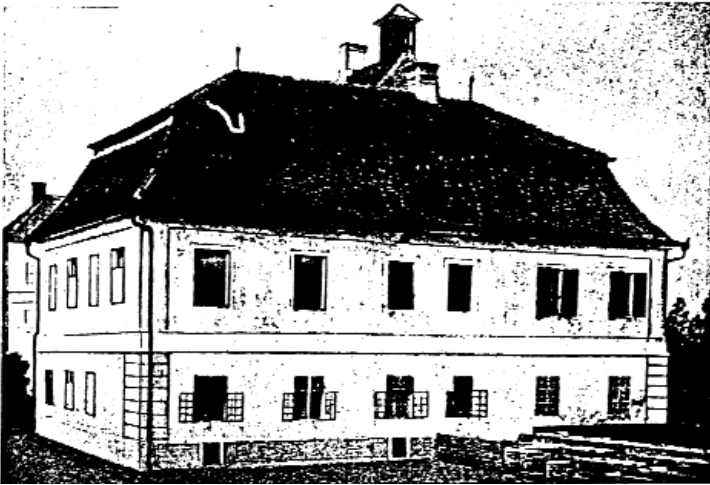
Ilyen viszonyok között érte meg Erdély oktatásügye az impériumváltást 1918-ban.

[Tökéczki László]

JEGYZETEK

1. lásd részletesen: Mészáros István: Az iskolaügy története Magyarországon 996-1777. Bp. 1981.
2. Sebestyén Kálmán: Kalotaszeg népoktatása a XV. századtól 1848-ig. p. 138. in: Művelődéstörténeti tanulmányok. Kriterion, 1979
3. Sipos Gábor: Marosszéki népoktatás a XV. századtól 1848-ig p. 107. in: Művelődéstörténeti tanulmányok. Kriterion, 1980
4. Mészáros i. m. és Veritas: A magyarországi románok egyházi, iskolai, közművelődési, közgazdasági intézményeinek és mozgalmainak ismertetése (Bp. 1908) c. munka történeti részét.
5. Sebestyén i. m. p. 146.

6. Sipos i. m. p. 117.
7. lásd Veritas adatait
8. lásd Barabás Endre: A magyar és a román kulturális politika irányai, Bp. 1931.
9. Uo.
10. Uo.
11. lásd Veritas adatait
12. Uo.
13. Uo.
14. Uo.
15. Uo.
16. Barabás i. m.
17. Uo.
18. Uo.

A marosvásárhelyi régi református kollégium

A MADOSZ első országos kongresszusára emlékezve...

Fél évszázados évfordulót ünnepelne a MADOSZ, illetve jogutódja, az MNSZ, ha nem kényszerítette volna az „önfeloszlátás” útjára 1953-ban a már működésében megbénított, igazi vezetőitől megfosztott, vegetálásában is irritáló szervezetet az RKP nacionalista irányzatának hatalommal bíró köre.

Mit is takar e két mozaikszó, miért is volt jelentős e szervezet a megalakulását követő másfél évtizedben, s miért illő és szükséges ötven esztendővel ezelőtti, első országos kongresszusáról megemlékezni? Aligha várható el az átlagos történelmi műveltséggel rendelkezőktől, hogy a fenti kérdésekre kielégítő választ tudjanak adni akár itt, akár – a fiatalabbak! – Erdélyben.

A MADOSZ – teljes nevén a Magyar Dolgozók Országos Szövetsége – 1934. augusztus 18-30-a között jött létre Marosvásárhelyen.

Elődjének az az OMPE tekinthető, amely az Országos Magyar Pártból, mint annak ellenzéke, még bő egy esztendővel korábban (1933. június 19-én) kivált, bejelentette megalakulását és közzétette programját az Ellenzéki Közlönyben. Az OMPE, amelynek kezdetben szócsöve a Brassói Lapok, egyik szellemi irányítója Kacsó Sándor, saját újságja a Falvak Népe, az Országos Magyar Párttal szembehelyezkedve egyszerre követelte a városi és az agárproletáriátus szociális problémáinak fölkarolását a kisebbségi sérelmek orvoslásáért folytatott harc összekapcsolásával, valamint a népfrempolitika megteremtését. Ez utóbbi értelemszerűen jelentette a románsággal való megbékélés gondolatát is, s minden bizonnyal éppen ennek tudható be, hogy a román hatalom is megtúrte (legalábbis kezdetben).

A MADOSZ, amely a mindig is élő román cenzúra miatt nem programmal, csak manifesztummal léphetett a nyilvánosság elé, az erdélyi népek összefogásának történelmi szükségszerűségét hangsúlyozva, s ezzel, ennek kapcsán nemzetiségi jogait követelve helyezkedett a népfrempolitika sajátosan erdélyi talajára, és vált így Kós Károly, Paál Árpád, Zágoni István Kiáltó Szó-jának továbbfejlesztő örökösévé.

Ezért nem fogadható el sem a korabeli ellenfeleinek „vádja”, miszerint a MADOSZ csak az RKP magyar „fiókszervezete”, sem a későbbi emlékiratírók kötelező múltfelidézéző stílusa, hogy a MADOSZ kizárólag kommunista kezdeményezésre jött létre, és csak az RKP irányítása alatt tevékenykedett. Ha a MADOSZ csupán ennyi lett volna, akkor csakis a munkásmozgalom mártírja lenne felszámolását illetően. A szervezet sorsa, tevékeny elnökének, Kurkó Gyárfásnak tragédiája azonban a magyar kisebbség kollektív „tulajdona”. Ez is jelzi, hogy a MADOSZ igazi célja a „nemzetiségi anyaszervezet”-té való felemelkedés. Ami kifejtve jelenti a kollektív jogok védelmét, a társadalmi, gazdasági különbségek egalizálását, a szellemi és gazdasági felemelkedést, ha úgy tetszik, patetikusán a Bethlen Gábor-i aranykor huszadik századi újjáteremtését (amely az adott politikai határokkal való kényszerű megbékélést is magában foglalja) tartalmazó programot.

Így érthető, hogy miért tudott szövetségre lépni 1935-ben az Ekésfronttal, miért keresi az együttműködés lehetőségeit az Országos Magyar Párttal, a Szociáldemokrata Párttal, a magyar egyházakkal. Ezért képes már 1936 novemberétől együtt dolgozni

a Vásárhelyi Találkozó előkészítőivel. Nem kívánt soha magyar tagozata lenni semmilyen pártnak sem. Ezt fejezhette ki, hogy 1937 januárjában olyan személycserékre került sor a vezetőségben, amely lehetővé tette: májustól az elnök Kurkó Gyárfás legyen (1947 novemberéig viselte ezt a tiszteletet), aki megalkuvást nem ismerve ragaszkodott a kisebbség kollektív és egyéni jogaihoz (ami majd épp ezért teszi egyéni tragédiáját a magyar nemzetiség tragédiájává is). Mondhatni törvényszerű, hogy a MADOSZ aktív résztvevője a Vásárhelyi Találkozónak, elismeréssel köszönti azt a Jakabffy Elemért, akiben nem a „polgári” politikust látja, hanem a kisebbségi jog következetes és bátor védelmezőjét.

A MADOSZ ötven évvel ezelőtt, 1937. november 14-én Brassóban tartotta első országos nagygyűlését. Az ott született határozatokat „Mit kíván másfél millió magyar?” címen Kurkó Gyárfás bevezetőjével már néhány héttel később Kolozsvárott megjelentették. A határozatok, amelyek a MADOSZ szerkezeti felépítésére („szakosztályaira”, ifjúsági és női csoportjára) vonatkozóan is forrásként szolgálnak, a magyar kisebbség – részben – máig élő jogos panaszait úgy fogalmazzák meg, hogy egyben a sérelmek orvoslásának cselekvő programját is kifejezik.

Az elnöki bevezető a „demokratikus választási szövetség” (a román Nemzeti Parasztpárttal, az Ekések Frontjával és a Magyar Kisgazdapárttal) bejelentésével együtt, mintegy annak szükségességét is alátámasztva, az alkotmányosság és a törvényesség (gyulafehérvári határozatok, kisebbségvédelmi szerződés) követelését szabja meg alapfeladatként. Ezzel elvi előkészítést adja négy szakosztályának (földműves, kisiparos, székely alkalmazott és munkás), két csoportjának (női és ifjúsági) és értelmiségi tagjainak határozataihoz. Ezek az állásfoglalások a foglalkozásokból eredően fogalmazzák meg speciális gondokat, mint pl. a közbirtokosság, a mezőgazdasági szakművelődés (EGE – EMGE) problémáit, a kisiparosokat nemzetiségükért büntető adóformákat, a székely alkalmazottak fizikai-lelki kiszolgáltatottságát, a magyar nyelvű szakmunkás-képzés hiányát, az ifjúságot sújtó iskolatörvényeket, a női munkaerőt (elsősorban cselédek) védő rendeletek hiányát, a korszerű gyermeknevelés lehetőségének megteremtési igényét. E „részgondokat” egésszé formálva három tényező emeli magas erkölcsiségre: 1 a magyarságot egészében érintő, a kulturális kérdések kategóriájába tartozó jogos követelések és javaslatok megfogalmazása; 2 a szociális gondok és sérelmek feltárása; 3 a magyarországi írók melletti állásfoglalással vállalt magyarság- és (a mindenkori politikai határok fölé emelkedő) összetartozás-tudat.

Az égető kulturális gondok egyszerre jelentik a magyar tannyelvű állami óvodák és iskolák hiányát, a felekezeti iskolákat sújtó nacionalista, asszimilációs törekvést megvalósító oktatási törvényeket, a magyar kultúregyesületek művelődési szabadságának korlátozását, a magyar nyelvű szakmunkás-képzés likvidálását, s mint ilyen, a magyar iparos- és szakmunkásréteg tudatos sorvasztását és az anyanyelv korlátozását, sőt egyenesen üldözését a közhivatalokban azokkal az adótörvényekkel egyetemben, amelyek a magyar kisiparosréteg lassú, de biztos elhalását célozzák (mint pl. a közmunkákból való részesedés hiánya, aódhátralékban szerszámok lefoglalása (!), a magyar nyelvű cégtáblák utáni magasabb adó, azaz a törvények egyenlőtlen alkalmazása).

Az ipari munkásság határozatának alapelve az erdélyi létből fakadó pluralizmus. Ezzel magyarázható, hogy a politikai hovatartozást lelkiismereti kérdésnek tekintve összefogásra szólítják mindazokat, akik a „kisebbségi magyarság önvédelmi harcát” összekötni képesek a szociális elnyomorodás elleni küzdelemmel.

Így válik a szociális kérdések gyökerének alfájává és ómegájává a szegény sorsú tanulóknak ösztöndíjának rendezése az anyanyelvi oktatás egész problémájával együtt.

Ez előbbihez kapcsolódik bizonyos vonatkozásban (iskolaszövetkezeti mozgalom, ösztöndíj, diákszállás, menza) a szövetkezeti mozgalom fellendítése, az Erdélyi Gazdasági Egyesülettel szemben támasztott igény (a kisgazdák támogatása, téli gazdasági iskolák, gazdatanfolyamok), az egyházakkal szembeni elvárások (a magyar tannyelvű tanoncképzés, tanoncotthon, ösztöndíj, tandíj, egyházi iskolák tanítóinak jogállása és anyagi helyzetük rendezése) és ugyanakkor az egyházak támogatása is (épp a nemzetiségi felekezetek hátrányos megkülönböztetése miatt).

A határozat alapállásából következik, hogy segítséget kér az értelmiségiektől a szociális érdekképviselet megteremtéséhez, amelynek feladata a magyar nemzeti érdekek védelmezése is. Ehhez tartozik a székely alkalmazottak erkölcsi, munkavállalói és elemi emberi jogainak védelme, érdekszervezetük létrehozása. E jogvédelmi igény gyakorlati megvalósulásának tekinthető majd a Magyar Népi Szövetség jogvédő irodáinak hálózata.

Magyarságtudat és a nemzetiségi sors vállalása hatja át a határozat minden fejezetét, és hangsúlyozottan kerül megfogalmazásra, amikor a Magyarországon elítélt Féja Géza, Szabó Dezső és Kovács Imre mellé áll, Kacsó Sándor szavaival „tanúvallomásra” jelentkezik a MADOSZ tagsága Méliusz József tolmácsolásában. Az adott politikai korszakban a magyarságot, az anyaországiakkal azonosságot vállalni akkor is bátor tetteknek számított, ha „csak” a nemzeti múlt dicső tetteire vonatkozott, ha a magyar művelődés európai rangú egyéniségeinek, alkotásainak közös birtoklásában mutatkozott. S különösen annak minősíthető az, ha most a „számkivetett” írókkal való azonosulásban, az erdélyi és az anyaországi sorskérdések együttes vállalásában jelentkezett. Az ilyen vállalási készség értelemszerűen nem politikai taktikából, hanem csak mélyen gyökerező nemzettudatból eredhet. S a MADOSZ igazi tagságának ereje ebből a nemzettudatból táplálkozott.

A MADOSZ-határozat jogos követelései nem párosultak nemzeti türelmetlenséggel. Szociális követeléseikben minden vonatkozásban szerepelt a hasonló román vagy más nemzetiségűek sérelmeinek felpanaszolása is. Népfrontos politikája ezért volt sajátosan erdélyi, helye és jelentősége ezért növekedett az 1944. augusztus 23-i Románia politikájában, s mert a többség demokráciájának függvényeként értékelte a kisebbség kollektív jogait, vált jogutódjának, a Magyar Népi Szövetségnek pusztá léte is elfogadhatatlanná a hatalom számára.

Ötven év távlatából az idő túllépett már a határozat néhány konkrét javaslatán. A javaslatokat kiváltó okok nagy részén azonban nem. S ez utóbbi nem a MADOSZ, illetve az MNSZ türelmetlen politikájának, együttműködési készsége hiányának tudható be...

[*Lipcsey Ildikó*]

Kiemelés tőlünk

A legnagyobb finn napilap, a *Helsingin Salomat* háromrészes riportsorozatot közölt Erdélyről ez év július 8-i, 10-i és 12-i számaiban. Az alábbiakban ezekből adunk részleteket. (a Szerk.)

Martti Valkonen,
Cluj / Kolozsvár

A kisebbség megsemmisítése Erdélyben I.

– Románia terrorizálja a magyar nemzeti kisebbséget – A történelmet újraírják és románosítják, mintha a magyarok soha nem is léteztek volna

A nacionalista kábulatban élő Románia erőszakkal kényszeríti az erdélyi magyarokat a románosodásra. A magyarok identitásának és nemzeti önismeretének dühödt eltiprása hihetetlen méretű drámává vált, hisz Európa legnagyobb nemzeti kisebbségéről van szó.

A magyarul beszélő többmilliós nemzeti kisebbség életkörülményeit szűkítik, a lakosságot kitelepítik, az anyanyelvi jogokat eltiporják és a történelmet újraírják.

A magyar nyelvű oktatást és kulturális életet már két évtizede radikálisan megnyirbálják. Napjainkban, az 1980-as években, az enyhülési folyamat második évtizedében, a román kormány hozzákezdett mindezek szisztematikus felszámolásához. Ez a nacionalista vonal világosan magán viseli Románia pártvezetőjének és elnökének már évtizedekkel ezelőtt megkezdett következetes sovinizta politikáját.

Egy háromnapos erdélyi utazás során, az utcákat járva nem különösebben tűnik fel az az állami szintre emelt terror, amellyel a román párt és kormány az elrománosodásra akarja kényszeríteni a két-hárommilliós magyar nemzeti kisebbséget. A hiány és a szegénység jeleit magukon viselő, az élelmiszerekért órákig sorban álló emberek románul és magyarul is beszélgetnek. Az éhínség, a hideg és a sötétség sajátos román gazdaságpolitikájának terhei az egész lakosságra egyformán nehezednek.

Mindenki arra kényszerül, hogy az élelmiszerjegyek, valamint a korlátozott áram- és gázfogyasztás körülményei között éljen. Ettől függetlenül az egyre újabb és újabb csapások éppen a magyar nemzeti kisebbségre irányulnak, amely egyértelműen többet szenved román szomszédainál.

Egy nemzetiség megsemmisítésének leghatékonyabb fegyvere, ha betiltják anyanyelvének oktatását, felszámolják vagy száműzetésbe kényszerítik értelmiségét.

A magyar neveket románokra cserélik le

A vitatott Erdély fővárosának neve románul Cluj. Az ősi rómaiakhoz fűződő, egyszer csak hirtelen felfedezett rokonság kiváltotta lelkesedés eredményeképpen, a várost ma Cluj-Napocának hívják, utalva a kétezer évvel ezelőtti időkre. A várost magyarul

Kolozsvárnak, németül Klausenburgnak nevezik. A város lakóinak többsége magyar anyanyelvű, a feliratok azonban mégis – két cégtáblától eltekintve – románok. A plakátok, a figyelmeztetések – még az életveszélyre felszólító táblák is – mind román nyelvűek.

Az utcanevek mind románok. Ezek nagy részét az elmúlt években, illetve évtizedben változtatták meg. E nevek közül csaknem teljes egészében eltávolították azokat, amelyek e térség magyar történelmére utaltak, s helyükre a román nemzeti hősök, korai lázadók vagy a mai szocialista Románia jelesebb évfordulóit kerültek.

Cluj utcáin az emberek mindkét nyelven beszélgetnek, de az éttermekben a felszolgáló románul szólal meg. Még a magyar pincérek is románul beszélgetnek egymással munkahelyeiken. Munka után átváltnak magyarra.

Vidéken minden kisebb város vagy falu magyar nevét átfordították vagy egyszerűen elkeresztelték románra. Cluj-Kolozsvár magyar lakosai emlékeztükben két térképet tartanak nyilván a városról, a régit és a mait. A mait veszik elő, ha hivatalos személyekkel vagy a betelepült román lakosokkal beszélgetnek, de egymás között a régi neveket használják.

A népcsoportok közötti feszültséget következetesen szítják a románosítás érdekében. A bukaresti kormány és a párt egyre szélesebb körre terjeszti ki a magyar szokások alkalmazásának tilalmát. Ugyanez vonatkozik az ország többi kisebbségi nyelvére, amelyek közül a német tűnik a leginkább beszéltnek.

Az általános iskolák alsó tagozataiban még folyik magyar nyelvű oktatás, de a középiskolákban már minden románul történik. A legnehezebb a tisztán magyarok lakta települések tanulóinak helyzete, ahol a nyugdíjba vonuló magyar tanárok helyére csak románul tudó tanítókat neveznek ki. A román nyelvű oktatás nagyon sok gyermek esetében meghaladja a nyelvtudás szintjét. Ez azonban egy cseppet sem zavarja az oktatásért felelős bukaresti hivatalnokokat, akik az országot egyre mélyebb sötétségbe taszítva, megfontoltan hagyják mindkét nemzedék döntő többségét az iskolázatlanságban, s ezzel fizikai munkára kényszerítve őket, hogy a költséges felsőoktatást fenntartsák az elit gyermekei számára.

A magyarok betiltott ünnepe

A magyarokra vonatkozó tilalmak egyik legfrissebb intézkedésére néhány héttel ezelőtt került sor, amikor betiltották a magyar nyelvű iskolák régi hagyományát, a ballagást. Kolozsvárott három, évszázados múltra visszatekintő magyar gimnázium működik. E gimnáziumok végzős diákjai az utolsó tanítási napon hagyományosan, az alkalomhoz illő ünnepi ruhában, tarisznyával a vállukon végigvonulnak a gimnázium összes tantermén, s közben búcsúdalokat énekelnek.

A végzős diákok saját kézzel varrt zászlót hagynak maguk után emlékül, melyekből a tanintézet és a magyar nyelvű oktatás történelmét igazolandó már 450 darab gyűlt össze. E zászlót ballagáskor, a diákok osztályról osztályra magukkal viszik.

Az idén, egy nappal a ballagást megelőzően az összes iskolában kihirdették a maga Ceaușescu által aláírt rendelkezést, amely betiltotta az utolsó napi magyar nyelvű beszédet és éneklést. A román elnök szerint a magyar nemzeti költő, Petőfi Sándor költeményei túlságosan szomorúak ahhoz, hogy a diákok szeressék őket.

A kisebbség megsemmisítése Erdélyben II.

– A magyar nyelvet kigyomlálják az egyetemről – A bukaresti kormány szétszórja az országban a kisebbségi fiatalságot

Romániában, Kolozsvárott 1958-ig működött a régi magyar nyelvű egyetem. Ekkor, éles viták után egyesítették a város újabb, román nyelvű egyetemével. Bukarestben az egyesítésért felelős személy a Központi Bizottság titkárságáig emelkedett Nicolae Ceaușescu volt.

A magyar nyelvű egyetem rektorának* utolsó útja éppen Ceaușeskuhoz vezetett, hogy megkérje: akadályozza meg az egyetem egyesítését. Próbálkozása nem járt eredménnyel, az üres kézzel visszatérő rektor Bukarestből hazatérőben vonat alá vetette magát és meghalt.

Eleinte az egyetem különböző nyelvű részlegei egyenrangúak voltak, de később megkezdődött a magyar nyelvű karok és tanszékek sorozatos megszüntetése, illetőleg beolvasztása a román nyelvűekbe. A törvény betűje szerint továbbra is szabad magyarul oktatni, de a gyakorlatban ezt az egyetem román vezetése nem engedi. Az elmúlt ősszel 25 magyar anyanyelvű kezdett a matematika szakon. E létszám két magyar nyelvű csoport indításához lett volna elegendő. Az egyetem vezetése azonban a magyar anyanyelvűeket román nyelvű csoportokba osztotta be, és egyetlen magyar nyelvű csoportot sem indított.

Elsorvasztják a magyar oktatást

1964-65-ben az egyetem magyar nyelvű oktatását külön tanszék kereteibe szorították, melyet nyelvi és irodalmi részlegre osztottak. A kettőnek együtt 32 oktatója volt. Később a két részleget egyesítették, s ma már csak egy, a nyelvi terror erősödésével mindinkább zsugorodó tanszék működik. Ennek 14 oktatója van, közülük a legfiatalabb 42 éves és már 19 éve oktat. Ha valaki nyugdíjba megy vagy meghal, helyére nem vesznek fel újat.

Az egész egyetemen csak a magyar nyelvi tanszék oktat magyarul, de még ennek is négy magyar nyelvű professzora románul ad elő Ceaușescu-féle marxizmus-leninizmust a magyar anyanyelvű hallgatóknak.

Az 1960-as évek elején évente körülbelül 40 hallgatót vettek föl magyar főszakra. 1968-74 között évente átlag 25 hallgatót vettek föl. 1975-84 között az új hallgatók száma 15-20-ra csökkent. Az utóbbi két őszön csak hét-hét új hallgatót vettek fel.

Az 1960-as években évente 30-40-en tanulták a magyart mellékszakként. A következő évtizedben ez a szám csökkent, mígnem a '80-as években már egyetlen hallgatónak sem engedélyezték a magyar mellékszakként való felvételét.

A Kárpátokban, Erdély határán fekvő Târgu Mureș (Marosvásárhely) városában működött egy magyar nyelvű tanárképző főiskola, amely hosszú ideig évente 60-70 diplomás tanárt bocsátott ki. 1978-79-ben a főiskolát váratlanul bezárták,** azóta egyetlen magyar nyelvű tanári diplomát sem adnak ki.

* Szabédy László, nyelvész professzor (a Szerk.)

** Helyette román nyelvű „almérnöképítő” hoztak létre. (a Szerk.)

A finn nyelv még mindig kötelező melléktantárgy

A finn nyelv megmaradt az egyetemi tananyagban, mert minden magyar szakos részt vesz a kezdőfokú oktatásban. A magyar nyelvi tanszéken már régóta van Finnországból küldött finn oktató. Az utóbbi négy évben Cluj-Kolozsvárott finnt tanító Anja Haaparanta hazatérőben van és helyére az őszi szemeszterben új tanár jön, akinek a fizetését Finnország és Románia együtt fizeti az egyezmény szerint.

Romániában a hatóság jelöli ki az újonnan végzett fiatalok munkahelyét. A rendelkezést meg lehet tagadni, de a rendelkezést megtagadónak 8000 lej bírságot kell fizetnie és nem kap másik munkahelyet szakmájában. Maga a bírság is magas, hiszen a havi átlagkereset 2500-3000 lej.

Az állam szétszakítja a családokat

Románia hivatalosan arra törekszik, hogy a lakosságot Nagy-Románia népévé egyesítse. A hatóságok előszeretettel küldik a fiatalokat szülőföldjüktől messzire, hogy az egysegésítést ezzel is elősegítsék. Így csaknem minden magyar nyelvű tanárt és mérnököt a Kárpátok túloldalára, román területre irányítanak három évre. Az elmúlt évtizedben a magyar nyelvűeknek mintegy egyharmada jutott arra a sorsra, hogy elhagyja Erdélyt, de ebben az évben már ötből három.*

Még a gyerekes családokat is szétszórják az ország különböző részeibe. Erdélyben, vidéken találkoztam egy olyan családdal, melynek négy tanulmányait folytató gyermeke közül kettő több mint 500 kilométerre lakik mind szüleitől, mind házastársától. A fiatalok gyermekeit a nagyszülők gondozzák. A családtagok élete így távol egymástól már öt éve folyik.

A nagyszülők csendesesen belenyugodtak a tehetetlenségbe és a reménytelen helyzetbe, látva, miképp rombolja szét az állami önkény a következő nemzedék életét...

A tiltakozókból nemkívánatos személyek lesznek

1985-ben a kolozsvári magyar nyelvi tanszék egész évfolyama, 22 frissen diplomázott tanár együttesen fellázadt és megtagadta a hatóságok által kijelölt munkahelyek elfoglalását. Közülük csupán öt kapott kinevezést Erdélybe, a többieket román nyelvű községekbe utasították.

A tiltakozást az egyik hallgató lakásán szövegezték meg és ennek apja is aláírta az írást a saját nevében. Büntetésképpen elvesztette állását, egy magyar nyelvű újság főszerkesztőjeként, mindegyik friss diplomást megbírságolták és még csak reményük sincs arra, hogy munkát kapjanak. Mindannyiukból nemkívánatos személy lett egy pillanat alatt.

Az elmúlt tanévben tanulmányait kezdő hét magyar szakosból csupán kettőnek sikerült mellékszakként a kívánt idegen nyelvet felvennie. A többi öt a románt kényszerült felvenni mellékszakként.

A törvény azonban kimondja, hogy Romániában csak született román taníthat román nyelvet, így a magyar nyelvű fiatalok egész tanulása kárba vész. Valószínűleg nem fognak magyart tanítani, románt pedig nem taníthatnak. Már tanulásaik elején teljes záskut-

* Az idén a Kolozsvárott végzett 12 magyar szakos 10 moldvai és 2 erdélyi álláshelyre irányított. (a Szerk.)

cába jutottak, ahová Ceaușescu Romániája erőszakkal löki az egész magyar nyelvű kisebbséget és elsősorban annak képzett értelmiségét.

A kisebbség megsemmisítése Erdélyben III.

A kisebbség erőt gyűjt a jogaiért folytatandó harchoz – A romániai magyarokat sorban állás közben „kenyerünket evő hazátlanoknak” nevezik

„A román hatóságok önkényessége arra kényszerített, hogy kilépjek az ország írószövetségéből” mondta Kányádi Sándor író, könyvekkel és képekkel teli lakásában, egy ötemeletes ház legfelső emeletén, Kolozsvár központja közelében. „A hatóságok üldözik a magyar nyelvű írókat, az egész értelmiséget és nyomást gyakorolnak a kisebbségre, hogy adja fel anyanyelvét. Tiltakozásul léptem ki.”

Kányádi 58 éves, nemzetközileg elismert író. Övéi között a legbefolyásosabbak közé tartozik. Mint sok más erdélyi tiltakozó, ő is koros ember, közel a nyugdíjkorhatárhoz.

Kányádi évtizedes harca jogaiért nem más, mint kudarcok sorozata. Legfrissebb kudarca ez évben egy Rotterdamban rendezett magyar irodalmi szemináriumra való meghívással kapcsolatos. A meghívás egy holland irodalmi kutatóintézetől érkezett februárban. Kányádi egész télen és tavasszal utazási engedély után szaladgált anélkül, hogy kérésére bármilyen választ kapott volna...

Hangos levél Rotterdamba

Már elkezdődött a szeminárium, amikor Kányádi telefonba olvasott egy levelet, Rotterdamba. Ezt bemutatták a szeminárium hallgatóságának és gépelt változatban is terjesztették. Az ezután következő beszélgetések Rotterdam és Kolozsvár között már nem folytatódtak ilyen szerencsésen, mert a hatóságok a kezdetükkor félbeszakították őket. A rotterdami szeminárium közönsége elküldte tiltakozását a román hatóságoknak a Kányádival szembeni eljárás miatt.

Éppen a román hatóságoknak küldött nemzetközi tiltakozások jelentik Kányádi szerint az utolsó reménységet arra, hogy folytathassa irodalmi munkásságát és tovább tegesse egész nyomorúságos életét. Nyilvánosan akar tiltakozni a saját nevét használva és úgy, hogy lehetőleg minél nagyobb közönség szerezzon erről tudomást. Mert különben nincs más hátra, mint még mélyebbre süllyedni a homályban és végül eltűnni, megszűnni egészen.

A finnre is fordított Kányádi időnek előtte megőszült a harcban. Mint egy gyermeklap szerkesztőjének, még két éve van hátra a nyugdíjja, de kilépése az írószövetségből veszélybe sodorta állását is. Romániában a szerkesztőknek, még a gyermeklapok szerkesztőinek is a kommunista párt tagjának, valamint írószövetségi tagnak kell lenniük, távolról sem azt várják tőlük, hogy épp e szervezetek ellen tiltakozzanak.

Állása veszélybe kerülése mellett Kányádi máris elvesztette lehetséges nyugdíjtöbbletét azzal, hogy kilépett a szövetségből. A normális nyugdíj olyan kicsi, hogy arra nem lehet a megélhetést alapozni. Maguk a bérek is alacsonyak, míg a szükségleti cikkek drágák, ha egyáltalán lehet kapni.

A költő felesége, Kányádi Magda évekig dolgozott együtt tucatnyi más kutatóval

a tízkötetesre tervezett Erdélyi szótörténeti táron. A munkát a 88 éves korában elhunyt Szabó T. Attila professzor vezette, aki eljutott az I betűig és négy kötet kiadását érthette meg.

A hatóságok megengedték, hogy Szabó T. haláláig dolgozhasson az egyetem magyar nyelvi tanszékének keretében, de nem siettek kinevezni utódját és senki nem hiszi, hogy ezt valaha is meg fogják tenni.

Kányádi Magda, mint sok más kollégája, évekig végezte a szótári munkát díjazás és mindenfajta juttatás nélkül. Megpróbálták megakadályozni művelődéstörténeti emlékeik elpusztítását, a történelmi nyelv elfelejtését és legalább lelassítani a Bukarestből irányított Erdély történetének újraírását, amelyből a magyarok már rendre hiányoznak...

Kányádihoz hasonlóan harcot folytat saját kultúrájáért a kolozsvári egyetem magyar nyelvtanára, Gyimesi Éva is, férjével együtt. Elmondta, hogy a család gondolkozott a dolgon és úgy döntött, hogy ottmaradnak, hogy szembeszálljanak az egységesített, örömtelen és lélek nélküli sötétséggel, amely elborítja Erdélyt.

A kolozsvári egyetem központi épületének homlokzata

Alább két álláspontot ismertetünk a romániai magyar kisebbségekre vonatkozóan.

Az egyik egy olyan román vélemény, amely gyűlölködés és előítéletek nélkül törekszik saját nemzete érdekeit szolgálni. Ez sajnálatos módon manapság kisebbségbe szorult.

A másik interjú Király Károllyal, a magyar kisebbség jogainak ismert erdélyi képviselőjével készült.

Úgy véljük, a két vélemény többségi állásponttá válása mindkét nép részéről lehetővé tenné a román-magyar viszony tartós rendezését. (a Szerk.)

A román nézőpont

Először is hadd kezdjem egy személyes vallomással. Tősgyökeres román vagyok, erdélyi és görög katolikus, családfám csodálatosan díszes. Egy őszám a Latin Iskola¹ neves tudósai közé tartozott, egy másik, aki később született, arra kényszerült, hogy a memorandumírók² perével kapcsolatban különféle szenvedéseket éljen át. Egyik nagyapámnak számos zaklatásban volt része a Horthy-uralom négy éve alatt, mivel – megfigyelés alatt – Erdélyben élt ez idő tájt is, míg mások elhagyták az országot. Következésképp önök is láthatják, számos okom lehetne arra, hogy gyűlöljem a magyarokat.

Mindazonáltal túl erősen be vagyok oltva a gyűlölködés ellen, talán szintén egy apró családi esemény miatt, ami úgy száz évvel ezelőtt történt. Nagyapám egy csíki magyar lányba lett szerelmes, és ez a lány lett az én nagyanyám. Ezért beszélek tűrhetően magyarul, ezért maradtam teljesen haragtól, előfeltevésektől és előítéletektől mentes és ezért próbálok meg gyakran beleélni magam egy nem román bőrébe, ezért hallgatom meg a miénktől eltérő érveket, és ezért kényszerítem magam arra, hogy másképpen alkossak ítéleteket, mint ahogy az nálunk szokás.

Tisztában vagyok azzal, hogy helyzetem valamiféle kivétel. Ennek ellenére remélem, hogy nem én vagyok az egyetlen román, aki túltette magát azoknak az érzéseknek, tévítéleteknek és hagyományoknak egész rendszerén, amely meghatározza gondolkodásmódunkat ebben a kérdésben. Mi több, szilárd meggyőződésemmel, hogy a magyarkérdés, a román-magyar viszony, a magyar kisebbség helyzete és a mi attitűdjeink ezzel kapcsolatban napjainkban a románság létének nehézségeit testesítik meg.

Balszerencsémre véleményem ezzel a kérdéssel kapcsolatban nemcsak attól a tudati állapottól különbözik, amelyet Ceaușescu úr alakított ki az országban és próbál külföldön is elterjeszteni, hanem azoktól a véleményektől és érzésektől is, amelyek sok jóakarató román gondolkodásmódját meghatározzák szerte a világon. Nézőpontom nem nyugszik erős hagyományon, nem élvez népszerűséget, sőt még őszinte, mélyen gyökerező érzéseket is sérthet. (...) Minden megfontolás mellett szól, hogy fel kell ismernünk annak sürgető szükségességét, hogy felülvizsgáljuk román attitűdünket és nemzetiségi politikánkat a magyarokkal, főképpen pedig a romániai magyarsággal szemben.

Mindannyian a terhes emlékek zűrzavarában élünk. Nincsenek idilli történeteink, amelyek kapcsán nosztalgiaánk lehetne a magyar uralom iránt. Mikor ők uralkodtak, gőgösek és erőszakosak voltak. Ám sokkal jobban félek attól, hogy mit mondanak majd rólunk azoknak a magyaroknak a gyermekei, akik most a Bánátban, Erdélyben vagy a Kőrös mentén élnek. Még az 1867-et követő fél évszázadban is megvoltak saját kulturális szervezeteink, létezett az ASTRA³, saját bankjaink és nemzeti alapon szervezett

egyesületeink, politikai pártjaink. Újságjaink és folyóirataink voltak, parlamenti képviselőink és a keleti ortodox egyház, illetve a görög katolikus egyház által fenntartott iskoláink, és nem kétséges, hogy nemzeti életünknek ezek az intézményei mennyire cenzúrázottak és elnyomottak voltak, az sem kétséges, hogy milyen gyakran alázott meg minket a buta és rövidlátó magyar hivatal, és az sem, mennyire erőteljes volt az elmagyarosítás politikája, mindazonáltal a Latin Iskola néhány fő művét Budapesten kiadták, Maniu a budapesti parlament képviselője volt és a nemzeti ébredést bátorító Slavici, Barițiu, Goldiș, sőt még Goga írásait gyakran kinyomtatta a budapesti sajtó és ezek megjelenhettek a magyarok által uralt Erdélyben is.⁴ Jól ismerem azokat az elnyomó intézkedéseket, amelyeket a magyar hatóságok foganatosítottak a román szellem kifejeződése ellen. Jól tudom, hogy a magyar arisztokrácia megvetett és megalázott minket. De tudok még valamit, ami csendben történt azokban az időkben: azt, hogy voltak felvilágosult magyarok, akik védtek minket még a képviselőházban is. Átéléssel és figyelmesen tanulmányoztam egy bizonyos Mocsáry Lajos⁵ írásait, és boldog lennék, ha ma akadna egy román, aki olyan bátorságot tanúsítana az erdélyi magyar kisebbség védelmében, mint amelyet ez a született magyar mutatott, amikor a mi érdekeink és az igazságosság érdekében szólalt fel.

Tudnunk kellene, hogy még az észak-erdélyi Horthy-uralom idején is, Gyulafehérvár katolikus püspökének, Márton Áronnak volt lelki és szellemi bátorsága, hogy a kolozsvári Szent Mihály-templomban elnyomásunk ellen prédikáljon. Miért van akkor, hogy Ceaușescu Romániájában a teljes államapparátus és pártpropaganda azokat a tényeket sulykolja, amelyek gyűlöletre és bosszúra bujtogatnak? Az ortodox egyház is – melynek küldetése a szomszédok barátságának szolgálata – vajon miért a múlt fájdalmait és sérelmeit eleveníti fel azoknak a terjedelmes antológiáknak a kiadásával, amelyek a Vasgárda sajtójának magyarelles írásait gyűjtik csokorba? Néha egyenesen az értelmetlen félrevezetés eszközével, mint pl. a csíkszeredai templommal kapcsolatban, amelyről azt állítják, hogy a magyarok rombolták le, holott valójában sohasem épült fel és nem szentelték fel. El sem tudom képzelni milyen román érdek kívánja, hogy napjainkban a nemzeti gyűlölködés lángja ilyen példa nélküli magasságokba csapjon. Milyen érdek alapján hamisítják meg és torzítják el az igazságot, állítják be a tényeket egyoldalúan és elfogultan, hangsúlyozzák és ismételik azokat, ami a szenvedélyeket szítja: a vak és ostoba gyűlölködést.

Véleményem szerint ezen dolgok egyike sem szolgálja a románság érdekeit, még közvetve sem, csupán Ceaușescu úr személyes érdekeit. Ceaușescu ravasz és álnok takitkát alkalmaz. Nagyon jól tudja, hogy a románok nemzeti érzésének erős magyarelles hagyománya van. Azt is nagyon jól tudja, hogy akár csak egy magyar fenyegetésre, a magyarok Erdélyre támasztott igényére történő utalás nyomban képes népünk minden erejét mozgósítani. Valójában ez az egyetlen – és nem utolsó – jelszó, amely még képes bennünket mozgósítani. Nincsenek már semmiféle más eszközei, érvei. Következésképp számol ezzel az érzéssel, ezzel a reakciónkkal, amely majdnem atavisztikus, és sikeresen tesz bennünket vakká. (...)

Ceaușescu személyes és családi hatalmának politikai és ideológiai alapja két nagyon megbízható pilléren nyugszik: a mi magyarelles érzéseinken és a titkosrendőrségen.

A rezsim – és úgy látom sok jó szándékú román – örvendezik, mert úgy vélik, a kisebbségek hatékony asszimilációja a nemzet erejének forrása lehet. Mennyire tévednek! A bukaresti vezetés ha másból nem, a történelmi tapasztalatokból levonhatná a követ-

keztetéseket. Az elnyomás, a kikényszerített asszimiláció csak ellenállást szül, gyűlöletet, lázongást és bosszút; erősíti az elnyomottak nemzeti identitását. A nehézségek és a megpróbáltatások hatása alatt a kisebbségnek csupán hitvány söpredéke dezerál, ahogy ezt saját történelmünk is bebizonyította.

Ceausescu úr egy újszerű, hivatalos sovinizmust alkotott. A románok támogatásának megnyerése céljából folyamatosan célozgat arra, hogy a magyarok igényt támasztanak Erdélyre, az ország egysége veszélyben van, és ezzel burkoltan arra utal, hogy a köztünk élő magyarság potenciálisan veszélyes tömeget jelent.

Annak érdekében pedig, hogy a felvilágosult és nyíltszívű románokat (akik nem felejtik el, milyen kedves volt számunkra az anyanyelv, a kultúra, az iskolák léte a magyar uralom nehéz időszakában) megóvja az igazságérzettől és a következtetéstől azt mondva: „Nézzétek, még ha a magyarok nem is jelentettek fenyegetést mostanáig, bizonyára azzá válnának, mivel kétségbe vonjuk nemzeti létüket.” (Itt említem meg, hogy pártdokumentumaink „magyar nemzetiségű románokról” vagy még inkább „magyar anyanyelvű románokról” beszélnek.) Ceausescu úr az egyenlőtlenségnek egy új magyarázatát adja, amely a történelmi elsőbbségen alapul!

És milyen jól sikerül neki elkábítani minket! Már majdnem készek vagyunk hinni az előbb érkezettek jogában, mialatt bolondot csinálunk magunkból a nyugati világ szemében, amely tanúja annak, hogyan árulnak el nálunk minden demokratikus elvet, hogyan gátolják megvalósításukat. Az állampolgárok osztályozása a „született” és az „idegen” kategóriával nevetségesnek és szégyenteljesnek tűnik minden olyan ország számára, amelyet a szabadság és egyenlőség elve alapján kormányoznak. Még zavaróbb a dolog, ha ezt egy olyan nemzettel kapcsolatban alkalmazzák, amely (még a „nagy” történész, Ilie Ceausescu teóriái szerint is) nem kevesebb, mint 700 éve telepedett le ezen a területen.

A világ minden népe hajlamos a gögre és hiúságra. Mi különösen jól áltatjuk magunkat elsőbbségünk gondolatával, egy régi és nemes családja ideáljával – szeretnénk hinni, hogy az egyenlőség, amelyet a „barbár és idegen magyarok” számára megadhatunk, nemzeti nagylelkűségünk csúcsa.

Még a Gyulafehérvári Határozatoknak a nemzetiségiek státusáról szóló kikötéseit is megsértjük (amely szándéka szerint a párizsi békeszerződés garanciája volt), ahogy most elfelejtjük minden 1918 előtti sérelmünket és igényünket – nem is szólva a demokrácia szent elveiről.

Tudom, hogy ezek a megjegyzések csak azok között a románok között találunk visszhangra, akik tudatában vannak valódi érdekeinknek, melyek nemzeti tudatunk jövőjére vonatkoznak és tudják, hogy Ceausescu sovinizmusa veszélyeztet és leigáz minket; azok körében, akik felfogják, hogy az az ember, aki az országot vezeti, egész népünk jövőbeli létezését és egészségét fenyegető anyagi, szellemi és lelki válságot okoz; olyan ember, aki csupán mélységes megvetést érez van a román nép iránt, lerombolta kultúráját és egy szörnyű és erkölcstelen játszma kezdett: azt az élményt nyújtja számunkra, hogy országunkban létezik egy népcsoport, amelyik még nálunk is elnyomottabb. Olyan mértékig manipulál minket sikerrel, hogy a felgyülemlett agresszió – öhelyette – a kisebbségek irányába terelődik.

Egy nyilvánvaló tény: egyre nehezebb a magyaroktól, németektől és más kisebbségektől teljes szívű odaadást kívánni egy olyan hivatalos ideológia iránt, amely napról napra

sovinisztább lesz. Ha a kisebbségek hűsége és identitása csak a nemzeti érzés kárára fejlődhet ki, ha azt várjuk tőlük, hogy korlátozzák hazafias érzéseiket, mialatt arra kötelezzük őket, hogy azt kiáltsák: „Rúgjatok ki az országból, idegen, barbár, bűnöző vagyok!”, akkor biztosan nincs esélyünk megnyerni őket a magunk számára. Ha egy magyar, szász, sváb vagy szláv – legyen bár ukrán, szerb, bolgár vagy más etnikumból származó – csak akkor számít hűséges és becsületes állampolgárnak, ha megtagadja nemzeti identitását, biztosan arra kényszerül, hogy valóban hűtlenné és az ország ellenségévé váljon.

Sajnos a román közvélemény sincs tisztában a kisebbségek mai helyzetével és sokan ezért helyeselhetik olyan jelenségek sorát, melyek valójában ellentétesek érdekeinkkel és a világ szemében népünkről és országunkról sötét képet festenek.

Valahányszor a nemzetközi sajtó megemlíti azt a tényt, hogy még a magyar többségű területekre is – mint amilyen például a székelyek⁶ által lakott rész – olyan román hivatalnokokat helyeznek, akik még a nyelvet sem beszélik, valahányszor a nyugati sajtó tájékoztat a kisebbségi nyelvek oktatásának korlátozásairól a hivatalos román sajtó felháborodottan válaszol: „Rágalom! Revizionista propaganda! Magyarország Erdélyt akarja!”. Sok román hiszi ma is, hogy ezek valóban rágalmak. Értelmetlenül ismételtetik: „Aki román kenyeret eszik, beszéljen románul”. Nem vagyunk tisztában azzal, hogy a magyarok történelmi tévedését ismételjük meg, és ha a nemzetiségek helyzetét Romániában egy objektív és elfogulatlan fórum vizsgálná meg, hamarosan felfedeznénk, hogy Ceaușescu nemzetiségi politikája az, ami veszélyezteti az országot és annak területi integritását. (...)

A kommunista sajtó azt szokta mondani, hogy a sovinizmus a burzsoázia mérgezett fegyvere, elterelő manőver, amit a felsőbb osztályok a társadalmi nyugtalanság féken tartására használnak. Ma kétségkívül Ceaușescu sovinizmusa jelenti azt az elterelő manővert, amelynek egyetlen célja saját személyes hatalmának fenntartása. Isten óvjon bennünket a politikai rövidlátástól, attól, hogy minden igazságot homályosan lássunk és hazugságokkal áltassuk magunkat.

JEGYZETEK:

- 1 A Latin Iskola intellektuális és politikai gondolkodók XVIII-XIX. századi iskolája volt, amelynek fő törekvése a románok és nyelvük latin eredetének igazolása és a román nép emancipációjáért folytatott küzdelem volt Erdélyben.
- 2 A memorandum román hazafiak tiltakozása volt a magyar kormány nemzetiségi politikája ellen, amelyet I. Ferenc József osztrák császárhoz juttattak el. Szerzőit meghurcolták és bebörtönözték.
- 3 Az ASTRA az erdélyi románok kulturális szervezete volt a XIX. (és a XX.) században.
- 4 Vezető erdélyi román politikai és kulturális személyiségek a XIX-XX. században.
- 5 Mocsáry a XIX. század második felében élt magyar konzervatív politikus, aki újra és újra figyelmeztette a budapesti kormányzatot a nemzetiségi jogok megtagadásának veszélyességére.
- 6 Kb. 700 000, székely néven ismert magyar, akik Románia középső területén az ott élő lakosság túlnyomó többségét alkotják.

East European Reporter, Vol. 2. No. 3.

(A cikket teljes terjedelmében közöltük, a kipontozások nem tőlünk származnak.
– a Szerk.)

„Harcolnunk kell” Beszélő-beszélgetés Király Károllyal

– Milyenek látja a magyarok helyzetét Romániában?

Hadd tegyek először egy általános megállapítást. Jogunk van élni, jogunk van itt élni, jogunk van a nemzeti léthez. Lehet, hogy ördögök vagyunk, barbárok, akik betörtünk ide – amint mondják rólunk hivatalosan terjesztett könyvekben is. De bármilyen számítás szerint több mint ezer év óta élünk itt, és nem akarunk megszűnni, mint nemzet. Lehet, hogy az ezer év alatt – hiszen kétségtelenül domináló nemzet voltunk – elkövettünk minden hibát, amit uralkodó nemzetek elnyomó osztálytársadalmakban egyáltalán elkövethetnek. Azt hiszem ugyan, nem lehettünk olyan nagyon elnyomók, ha egyszer a magyarok által uralt Erdélyből, az itteni humanista egyetemi kultúrából, s nem a Kárpátokon túli románlakta területekről indult el a romanitás, a római kultúrával rokon románság nemzeti eszméje. Lehet, hogy szörnyetegek voltunk, habár szerintem kicsi szörnyetegek voltunk. De akármik voltunk, most nem vagyunk azok.

Nem akarunk uralkodni, de kisebbségi sorban sem akarunk élni. Kisebbség ugyan vagyunk, számszerűen, de Európa legnagyobb nemzeti kisebbsége. Két és fél millióan vagyunk, s már csupán ezért is: nemzet. Mi vagyunk a romániai, erdélyi magyar nemzet. Minden más nemzetével, nemzetiségével ennek a területnek testvériségére törekszünk, s elfogadjuk őket olyannak, amilyenek. De nem tűrhetjük, hogy meg akarjanak szüntetni bennünket, mint nemzetet...

– Lát-e ilyen célkitűzést a román kormány politikájában?

Hadd hívjam fel a figyelmüket a hivatalos szóhasználatban bekövetkezett változásra. A legutóbbi időkhöz együtt élő nemzetiségekről, tehát románokról és magyarokról és németekről és ukránokról és szerbekről és zsidókról volt szó. A nemzetiség szó a nemzet helyett arra szolgált ugyan, hogy kisebbségi voltunkat hangsúlyozza, de legalább magyarként voltunk jelen a hivatalos fogalmakban. Két éve ez az „együtt élő nemzetiségek” kifejezés eltűnt, s helyette elnöki beszédektől mindennapi újságcikkig már csakis „különböző ajkú románság, román nemzet”, sőt „magyarul, németül stb. beszélő románok” – ilyen kifejezések használatosak. Hangsúlyozom, hogy itt a románságot már nem úgy értik, hogy „romániai”, hanem úgy, hogy etnikailag román. Bármennyire fából vaskarika is az etnikailag román nem román fogalma, mégis ezt használják, s nem a „romániai állampolgár” fogalmát. Ez a változás a szándékokról, az elrománosítás szándékáról tudósít.

Ez a szándék persze régebbi és régebb óta is érvényesül, mint a beismerő szóhasználat. Tulajdonképpen jelen volt minden korábbi román kormányzatban is. Csakhogy mint Csoóri Sándor írta a Duray Miklós könyvéhez írt előszavában, a nemzeti elnyomás ott a leghatásosabb, ahol a kormányzatnak totális hatalma van.

– A szóhasználaton kívül mivel tudná még érzékeltetni a nemzeti elnyomást?

Nem akarom sorolni az elrettentő adatok tömegét. Csak egy-két jelzést adnék, olyanokat, amelyek önmagukban véve is megmutatják, milyen rossz a helyzet, mennyire előrehaladott a kiszorítás, beolvasztás, a kulturális és nemzeti jogoktól való megfosztás, a megfélemlítés politikája.

A politikai és társadalmi intézményekben a magyarok valóságos számarányuk töredékével vannak képviselve, s a mostani rossz arány folytonos romlás eredménye. A magyarok által legsűrűbben, tehát többségileg lakott közigazgatási egységek egyikében sem megy sem a közép-, sem a felső vezetésen belüli arányuk 20% fölé.

Ugyanez vonatkozik a képzettséget kívánó és diplomás foglalkozásokra is.

Mindkét esetben az alacsony arány egy tudatosan szelektív, nemzeti diszkrimináción alapuló foglalkoztatási politika eredménye, még akkor is, ha ezt nyilvánosan nem hirdették meg valamilyen „magyartörvény” formájában.

Egyáltalán, tudatos intézkedések sorozatával törekszenek arra, hogy az erdélyi magyarságot megfosszák értelmiségétől, hogy nemzeti értelmiség nélküli etnikummá változtassák. A két fő módszer egyike, hogy a Magyarországra és máshová történő kivándorlást kivételezően segítik és egyenesen erőltetik bizonyos értelmiségi kulcsberek esetében. A másik, hosszú távon veszedelmesebb módszer: a nemzeti nyelvű iskoláztatás megszüntetése. Igen, gyakorlatilag már erről van szó.

Kérem, értsenek a következő összefoglaló adatokból.

Mint talán tudják, a magyar egyetemeket, majd egyáltalán a magyar nyelvű oktatást már régebben, a hetvenes években megszüntették, gyakorlatilag megszüntetve ezzel a magyar nyelvű alsó- és középfokú képzés magasabb perspektíváját. De tíz év óta ezen a két alsóbb szinten is öt évenként megfeleződött a magyar nyelven tanulók száma – hivatalos adatok szerint is.

Tíz éve az általános (elemi) iskolások 13-14%-a tanult magyar tannyelvű iskolában Erdélyben; öt éve 7-8%-a, ma a számuk messze 5% alatt lehet. A hivatalosan magyar nyelvű gimnáziumi (líceumi és szaklíceumi) tanulók száma tíz éve 30 000 körül volt; öt éve 15 ezer körül; ma 7-8 ezer körül lehet.

A mára vonatkozó adatokban azért vagyok bizonytalan, mert a más ajkú román új koncepciójának megfelelően a nemzetiségi adatokat ma már külön nem is teszik közzé, csak következtetni lehet rájuk.

De ha közzétennék is, a számszerű romlásnál is ijesztőbb az, ami a statisztikákból nem derül ki: a „magyar tannyelvű iskola” fogalma teljesen megváltozott, valójában a visszájára fordult.

Első lépésként tíz évvel ezelőtt elkezdték felszámolni a magyar iskolákat, amelyekben csak a kötelező román nyelv és irodalom oktatása folyt románul. Ezek helyett mára minden szinten, a legalsó szinten is, vegyes iskolákat vezettek be, magyar osztályokkal.

Látszólag csak annyi változás ment végbe, hogy különiskolák helyett különosztályokban szerveződik a magyar nyelvű oktatás. Valójában az átszervezés örve alatt teljes jogfosztás történt. Ugyanis a magyar tannyelvű osztály fogalma már nem magyar nyelvű általános és szakképzést jelent az általános iskolákban és a líceumokban, hanem csak annyit, hogy egyáltalán tanítanak ott magyart is, s esetleg nem többet, mint a magyar nyelvet és irodalmat – minden mást románul.

Nem vontak vissza alkotmányos előírásokat, nem töröltek nemzetközi egyezményeket. Titokban, adminisztratív úton jutottak el ide. A legtöbb korlátozást például a magyar nyelvű tanerő hiányával indokolták. A hiányt azonban mesterségesen és büntető szankciókkal idézték elő. A végzős magyar diplomásokat, szaktanárokat, orvosokat, tudósokat Erdélyen kívül vagy román nyelvű területen helyezik el. Ha a kinevezést nem fogadják el, nem juthatnak szakmabeli álláshoz, s a tandíjat vissza kell fizetniük. A legutóbbi időben

ezt a politikát alkalmazni kezdték a magyar irodalom és nyelv oktatóira, a magyar szakosokra is, ha van másik szakjuk is; a legtöbbjüknek van. Ezzel a kör bezárul.

Kiragadtam a diszkriminációk sokaságából a tanügyieket. Itt minden napra jut valami megalázás, ha más nem, jelképes. Például, épp a héten vették le az iskolákon belül is a magyar nyelvű feliratokat, igazgatói névtábláktól a faliújságokig és hivatalos jelszavakig. De főleg azért hangsúlyoztam a tanügyet, mert ezek az adatok egymagukban is megmutatják: a magyar nemzet napjai Erdélyben meg vannak számlálva, ha ez így megy tovább.

– Mit vár tehát a jövőtől?

Választanunk kell, és választásunk nem lehet kétséges. Harcolnunk kell. Mert az alternatíva az: elolvad-e, legalábbis megszűnik-e nemzeti létében az erdélyi magyarság néhány nemzedéken belül, vagy harcolni fog nemzeti létéért. Csak akkor marad meg, ha küzd. Bebizonyosodott, hogy már nincs mire várakoznunk, és csak magunkra számíthatunk.

– Ön sokáig dolgozott a hatalmi apparátusban.

1972-ben lemondtam a Politikai Bizottság póttagságáról. Addig, nem titok, szorosan együttműködtem a Román Kommunista Párt legfelső vezetésével, benn voltam szinte minden bukaresti központi apparátusban. Jó viszonyban voltam Ceaușescuval és családjával. Mi több, jó véleménnyel voltam róla, igaz, akkoriban még... más volt, mint ma. Azt hiszem, ő is kedvelt engem. Lemondásomat az erdélyi magyar értelmiség legjobbjai is értetlenül fogadták. Ma már megértik, hogy én akkor kerültem először válaszút elé. Vagy együtt megyek tovább azokkal, akik azt akarják, hogy bábjuk legyek, a saját fajom elleni politikájuk végrehajtója. Akkor maradok fent és jól élek. Vagy kilépek ebből az erkölcs-telen szerepből, és akkor lefelé megyek. Én lefelé mentem.

– Volt-e módja megismerni Ceaușescu nézeteit a nemzeti kérdésről?

1971-ben egy politikai bizottsági ülés után behívott magához: „Kirá!l, jöjjon hozzám!” Négy szemközt kérdezte: „Mi újság?” „Baj van” – mondtam. „A megyémbeli magyarok nyugtalanok, és én nem tudom megnyugtatni őket, mert igazuk van.” S elővettem az adatokat és elmondtam mindazt, ami alig lehetett véletlen hiba. Ceaușescu véleményéről annyit tudok, amennyit ekkor mondott: felemelte a telefont, a miniszterelnök-helyettest hívta, s azt mondta: „Itt van nálam Kirá!l, súlyos problémákról számol be, két hónapon belül jelentést kérek a nemzetiségi politikáról és arról, hogy kell jóvá tenni, amit elrontottak.”

Énnekem nem volt okom kételkedni a jóindulatában. Megszerveztem, hogy a miniszterelnök-helyettes bőséges anyagot kapjon. Annyi történt, hogy Ceaușescu később egy beszédében hibákról is említést tett, konkrétumok nélkül, és javulást ígért. Nos, semmi sem javult, sem akkoriban, sem azóta. Ellenkezőleg, csak következetes romlást tapasztalhattunk.

– A világsajtóban feltételezések keringenek Ceaușescu hanyatló egészségi állapotáról és vezetési stílusának növekvő voluntarizmusáról. Hogyan látja őt ma?

Tíz év óta nem találkoztam vele, így erről nem nyilváníthatok véleményt. Egyet azonban tudok. Romániában a helyzet veszedelmesen rossz. Nehéz mélyebbre jutni a mai helyzetnél. Tökéletesen irracionális az iparosítási politika, teljesen felborult a gazdaság egyensúlya, a lakosság nyomorog és terrorizálják. Valódi sztálinizmus van Romániában, a legsúlyosabb fajtából, s a feszültségek egyre elviselhetetlenebbül halmozódnak. Az 1956-os magyarországi forradalom előtti időhöz hasonlítható csupán a sztálinizmus

mélysége és a feszültség. Tessék, most használom először nyilvánosan ezt a kifejezést: az 1956-os forradalom. S nemcsak mert annak tartom. Hanem mert a feszültségek felhalmozódása nálunk is robbanással fenyeget.

– Az 1956-os forradalmat nemcsak a sztálinizmus előzte meg, hanem a XX. szovjet pártkongresszussal kezdődő olvadás is. Lát-e hasonló folyamatot a mai Romániában?

A felszín mögé kell látni. Ma már megveti a hivatalos propagandát az átlagromán is, és rendszeresen hallgatja a Szabad Európa Rádiót. Öt évvel ezelőtt ez még csak a magyarokra volt jellemző.

De itt fontos figyelmeztetéssel élek. A kárpátontúli románok mind gyakrabban mondják nekünk, magyaroknak: miért nem kezdték ti? Nekünk nincsenek, nektek vannak forradalmi hagyományaitok: 1848, 1919, 1956. Tanácsolom minden magyarnak, utasítsa el, hogy mi kaparjuk ki a gesztenyét az ország számára. A helyes országos politika kialakítása nem a nemzeti kisebbség feladata, hanem a többségé. A magyarság elleni uszításra és brutális fellépésre használnának fel minden olyan kísérletet, amelyben az ilyen provokációknak engednénk. Igyekeznének helyes követeléseket magyar ármánykodásnak feltüntetni. Nekünk, s éppen abban a helyzetben, amelyben ma az ország van, az a kötelességünk, hogy békés, de határozott módon fellépjünk a saját jogainkért.

– Más magyarokkal találkozáskor, kivételesnek tűnik az ön tettekre való készsége. Hogyan lehetséges küzdelemre gondolni, amikor az erdélyi magyarok arról panaszkodnak: egymással beszélni is alig mernek, nemhogy a jogaikért kiállni? Mire alapozza optimizmusát?

Arra, hogy nincs más választás. Ha nem küzdünk magunkért, akkor valójában elveszünk. De arra is, hogy bízom az emberi jogok érvényesülésében, a testvériségben, a józan emberi észben.

Én minden csalódás ellenére még mindig hiszek ifjúkorom eszméiben. 14 és fél éves koromban léptem be a Román Kommunista Párt ifjúsági szervezetébe. Akkoriban, Gróza Péter alatt, az ő ígéreteiben bízva, közelinek éreztük az eltűnő határok Mittel-Európáját, a nemzetiségek boldog együttműködését. Angyalkák röpdöstek körülöttünk. Ma azt mondják, hogy a magyarok és a zsidók, akik akkoriban épp ebben az ígértben bízva építették olyan lelkesen a RKP hatalmát, csak befurakodtak a román pártba, hogy ott megszerezzék az irányítást.

Tiszteltem a magyarul is folyékonyan beszélő Gróza Pétert, s jó viszony emlékéért ápolom fiával, Octavian Grozával és lányával, Mia Grozával is. Sajnos, de annak alapján, amit azóta tapasztaltunk, azt kell mondanom, hogy a testvériség ígéréteivel szándékosan félrevezettek bennünket.

– Gróza Péter is?

Ő is.

– Amerikában mind többen vitatják, helyes-e Romániának továbbra is megadni a „Legnagyobb kereskedelmi kedvezményt”, a „Most Favored Nation's Status”-t? Mi a véleménye erről a kérdésről?

A nyolcvanas években két ízben volt alkalmam hivatalosan is nyilatkozni erről amerikai politikai tényezők előtt. Megkérdezett az amerikai kongresszus küldöttsége, és ugyanezt kérdezte tőlem később az amerikai nagykövet is. A válaszom mindkét esetben az volt: igen, minden emberi jogi és kisebbségi jogsértés ellenére meg kell adni a kedvezményt. Azzal érveltem, hogy ami jó az országnak, az javára válik a népnek is; minél több jut az országnak, az államnak, annál több jut a népnek.

Nos, ki kell jelentenem, hogy ez az összefüggés nem áll fenn többé. A mai Romániában már semmi sem jut a népnek, sem így, sem úgy. Hiába kereskedhet kedvezményesen az állam, már képtelen rá, hogy akár az ország gazdaságát megerősítse, akár a nép elnyomódását megállítsa. Ilyen körülmények között fontos jelzés lehet arra, hogy változásokra van szükség, ha ezt a semmin sem segítő besorolást, amelyre emberi jogi politikájával már régen nem szolgál rá a román kormány, megvonnák ettől a kormánytól.

– Ön szerint megtesz-e minden tőle telhetőt a magyar kormány a romániai magyar kisebbség ügyében?

Természetesen nem, de ne intézzük el ilyen röviden ezt a bonyolult kérdést. Az is tanulságos, hogy miért nem.

Önök szerint miért nem cselekszik az itteni németek ügyében az NDK? Amelynek pedig nincs közös határa Romániával? Azt hiszik, azért, mert számukra elvégzi a munkát az NSZK? Tévedés, akkor sem tennének sokat, ha nem volna NSZK, és pedig ugyanazért nem, amiért Románia nem tesz semmit a Szovjetunióban lévő románok ügyében. Mert ezzel magyarok, németek, románok egyaránt a Szovjetunió nemzetiségi politikájára, a litvánok, lettek, észtek, ukránok, muzulmánok helyzetére és – végső soron – a maguk helyzetére emlékeztetnének. Mert a Szovjetunió nem szeretné, ha a baráti országok egymást bírálnák olyan politika miatt, amelyre a legkirívóbb példa a balti országok helyzete.

Persze ahhoz a teljes csöndhöz képest, amit a románok produkálnak a szovjetunióbeli románság és egyáltalán Besszarábia ügyében, a magyar kormány szinte tevékenynek tűnik a magyar ügyekben. Néha segít egyes személyeken és célzásokat enged át a sajtóban a sorok között. De a románok teljes hallgatásának különleges oka is van, amivel valahogyan elfelejtenek büszkélkedni a hazafias román politikusok. Tudni kell, hogy a Szovjetunióban élő románok egy részét, a többséget elnevezték moldovánnak, a többi-eket, az ukrainaiakat meghagyták román kisebbség néven, de – például – mindegyiküket arra kényszerítették, hogy cirill betűkkel írjanak. Nos, mindez nem számít, mert üzletről van szó. Egymillió román eloroszosodik Besszarábiában, de Ceaușescu hallgat erről a veszteségről, és akkor hatmillió románt nyer – mert beleértődik ebbe a hatmillióba az erdélyi magyar és német is -, hatmillió románt nyer Erdéllyel.

– Ön szerint tehát többet tenni nem is állna módjában a magyar kormánynak?

Az előbbiekből csak az következik, hogy megértem a magyar kormány politikáját, de az nem, hogy elfogadom. Nincs tehetetlenségre kárthatva. Hadd nyilvánítsam ki egyetértésemet mindazokkal, akik bírálóan sürgetik a nyíltabb kiállást és a hatásosabb védelmet a magyar kormánytól és társadalomtól: Csoórrival, Csurkával, Rajkékkel.

Am nekik sem kell túlfeszíteniük a húrt. Nem mintha nem volna igazuk, amikor erőteljesebb fellépést sürgetnek, hanem mert a legtevékenyebb magyar kormány sem bírhat döntő befolyással a mi helyzetünkre. Ahogyan az amerikai, nyugati megítélésen sem múlik a dolog, ha fontos is. Hogy mi lesz velünk, az itt, ebben az országban dől el, s rajtunk magyarokon, németeken és románokon múlik. Ha mi nem állunk ki magunkért, senki sem segíthet rajtunk.

Az előbb a demokratikus ellenzékéről, az írókról esett szó. Nekik sem kellene beletudniuk, hogy mi csak hallgatjuk a híreket, de nem alakítjuk. Nem futok senki után, s nem volna értelme, hogy utólag szaporítsam az aláírások számát valamely dokumentumon. De kijelentem, hogy amennyiben megkerestek volna, aláírtam volna az 1956-os forradalom évfordulójára kiadott nemzetközi nyilatkozatot, mert egyetérték velem.

Ahogy szolidáris vagyok a Charta 77-tel, a lengyel Szolidaritás szakszervezettel és rokon-szenffel figyeltem a romániai szabad szakszervezetek megalapítására tett kísérletet is.

Amikor Szócs Géza és Dorin Tudoran elhozták hozzám a felhívásukat, amelyben azt javasolják, hogy az ENSZ-nek legyen a világ nemzeti kisebbségeivel törődő külön szervezete is, még egyetlen aláírás sem volt rajta. Maguk a szerzők is csak utánam írták alá. A javaslatot továbbra is kiválónak tartom, s csak remélem, hogy Tudoran Amerikában, Szócs Géza Németországban sokat tud majd tenni érte. Én itt vagyok Vásárhelyen, és aki jó s fontos ügyben keres, megtalál: nem vagyunk a világ végén.

– Hogyan él, mi a munkája?

1978-as memorandumom után, amelyet a nemzeti kérdésben intéztem az RKP Központi Bizottságához, egy időre kényszerlakhelyet jelöltek ki számomra. De jó munkám ott is volt, gazdasági vezetőként hatezer embert irányítottam. Most is vezető vagyok, a Marosvásárhelyi Konzervgyár igazgatója, ezeröttszáz embert irányítok. Hatvan százalékuk magyar. Egyébként feleségem német, s gyermekünk, Király Ingrid német nyelvűnek számító osztályba jár, és külön magyarórákra iskolán kívül.

– Mivel magyarázza, hogy bíráló állásfoglalásai ellenére vezető maradhatott?

Talán az eredményeimmel. Nem hinném, hogy Romániában sok vállalat teljesítené a tervét 120 százalékra. Én nagyon sokat exportálok, s ez fontos dolog a mai Romániában, túlságosan is az. De azért nem mondanám, hogy a munkámban nem akadályoznak. Mondok példát is, de nem pontosat, mert én törvénytisztelő állampolgár vagyok, és a termelési tervek is államtitkok nálunk. Decemberben ötszáz tonna fölött kellene húskonzervet szállítanom. A mai napig, s írunk december tizenkettedikét, egyetlen gramm húst sem kaptam.

De ha már a törvénytisztelőnél tartunk, hadd figyelmeztessem magukat, jelentést fogok írni arról, hogy magukkal beszélgettem itt teke után, bor mellett. Ugyanis erre kötelez a törvény.

– Megkérhetnék egy szívességre, hogy csak vasárnap múltán tegye meg törvénytisztelő jelentését?

Ha akarnám, sem tudnám előbb, hiszen a hét végén nem működik a posta.

– Köszönjük a beszélgetést.

H[araszti]. M[iklós].

A nagyenyedi Bethlen-kollégium

Pro memoria

1940 Erdély – Bibó István kéziratredéke –

Bibó István alábbi cikktöredéke az MTAK kézirtárában található az MS 5111/17. számon.

Keletkezéséről a szerző megjegyzése igazít el: „Szombathfalvy kérte – a Társadalomtudomány számára, de nem fejeztem be. 1941”. Ezt jóval később írhatta Bibó a kézirat első lapjaira, amiről nemcsak a dátum utáni kérdőjel árulkodik, hanem a keltezés elírása is. A Társadalomtudomány körkérdése (Az erdélyi unió problémája címmel) ugyanis már az 1940 november-decemberi számban megjelent, a következő szerkesztői bevezetővel: „Megkérdeztük az erdélyi kérdés néhány ismerőjétől, miben látják a visszacsatolt Észak-Erdély szerencsés és gyors összeforrásának feltételeit és nehézségeit. A válaszokat itt közöljük azzal, hogy a kérdést még napirenden tartjuk.” Szombathfalvy tehát már 1940 szeptember-októberében felkérhette Bibót a cikk megírására; hogy mikor látott munkához és miért hagyta abba: nem tudjuk. A kézirtárban összegyűjtött Bibó-levelezésben nem bukkantam további eligazító nyomra a cikk sorsát illetően.

A második bécsi döntés után sorra láttak napvilágot a hasonló fejtegetések a kolozsvári Hítel, a Magyar Szemle, a Kelet Népe és a Nyugat hasábjain. Közel fél évszázad távolából is csak sajnálhatjuk, hogy Bibó cikke végül nem jelent meg. Mert bár akadtak mások is, akik óva intettek az erdélyi állapotok legendává emelésétől – olyan élesen, mint ő, senki nem figyelmeztet: az uralkodó elit és a középosztály Erdéllyel példálózva próbálja elfogadtatni uralmának alapelvét, a születésrendi „kiválasztódás” gondolatát. Mint ahogy szinte egyedül az ő hangja hallatszott volna ki a kórusból a másik veszély elkerülésének demokratikus megoldására: „a magyarországi közszellem Erdélybe került képviselői igyekeznek majd ott is bevezetni a megkülönböztetési igényeknek és a túlhangsúlyozott pozíciótartásnak azokat a formáit, amelyeket a társadalmi élet diszharmóniája nálunk kitermelt... Ennek ellensúlyául mindenesetre kívánatos, hogy Erdély igazgatásában minden vonalon minél inkább érvényesüljön az önkormányzat elve...”

Am nem mehetünk el a ránk maradt fejtegetés egy hiányossága mellett: Bibó nem foglalkozik azzal a ténnyel, hogy Erdélyben románok is élnek. Igaz, cikkét félbehagyta, tehát nem zárhatjuk ki, hogy a későbbiekben érintette volna a magyar-román együttélés problémáit – hiszen a nemzetalakulás és a területi-etnikai elhatárolódás demokratikus elvei diákkorától élete végéig foglalkoztatták.

Ami gondolatmenetéből fennmaradt, ebben a formájában is kereknek tekinthető. A kihúzott s most függetlenségként közölt szövegrészeket arra engednek következtetni: Bibó történeti adalékokkal egészítette volna ki cikkét.

Szilágyi Sándor

A csonka ország és a visszatért erdélyi és keleti országrészek lelki összeforradásának kérdéséhez egyetlen szempontból tudok hozzászólni: a társadalmi közszellem összeforradásának szempontjából. Itt sem annyira azokra a különbségekre gondolok, melyek az erdélyi részek húszéves kisebbségi sorsa folytán kialakultak, hanem inkább arra

a különbségre, amely a történelmi Erdély és a szűkebb értelemben vett Magyarország társadalmi közszellemében régtől fogva fennállott s az utolsó húsz esztendő fejlődése folytán még határozottabbá vált.

Erdély magyar társadalma s a szűkebb értelemben vett Magyarország társadalma megegyeznek abban, hogy mind a kettő alapjában ma is születésrendi alapokon nyugvó, múltból származott helyzeteket megrögzítő, hierarchikus társadalom. Különböznek viszont abban, hogy az erdélyi társadalmi hierarchia funkcionál, a magyarországi pedig nem. Funkcionálás alatt azt értem, hogy az erdélyi társadalomban szilárdan kialakult értékrend szabja meg, hogy ki hová tartozik, ki honnan hová és hogyan emelkedhetik, kit milyen teljes vagy relatív méltóság illet meg, ki mivel tartozik a maga rendjének, a felette állóknak, s az alatta lévőeknek, mik az érintkezés módjai és alkalmai, különösen pedig milyen közösségi szerepek és feladatok azok, melyeket a vezetőrétegeknek vállalniuk kell. Ez az értékrend nemcsak határozott, hanem emberséges és viselhető is: akármilyen szorosan is élnek benne sokan, ad valamiféle méltóságot mindenkinek és ad lehetőséget a mozgásra és a változásra. Benne a társadalmilag felemelkedett ember zavarodottság nélkül vállalja a régi és zavarodottság nélkül viseli az új státusát. A társadalmi hierarchia szilárd értékrendjéhez hozzátartozik egy szilárd erkölcsi közmegegyezés is, mely ennek az értékrendnek a szabályait ismeri, helyesli, követi és mindenkibe beleneveli.¹

Ilyen társadalmi egyensúlyt a rendi világ virágkorában különböző szerencsés körülmények összetalálkozása (erős vallásos vagy morális élményeken átment vezetőréteg, korán befolyáshoz jutott középosztály vagy értelmiség, nagyszámú szabad vagy kiváltságos parasztság stb.) hozhat létre, amire Anglia és más északi országok mutatják a legismertebb példát. A társadalmi egyenlősődésnek a XVIII. század végén elindult s azóta liberalizmuson, demokrácián, kommunizmuson és fasizmuson keresztül egyaránt érvényesülő követelménye természetesen ezekkel a társadalmakkal szemben is megjelenik, azonban a folyamatot nem siettetni a régi értékrend csődje, hanem a lassan nivellálódó társadalom még sokáig támaszkodhat a társadalmi szereposztásnak a rendi társadalom idejében kialakult megoldásaira.²

Sokszor hallottuk, hogy Erdélyben a húszéves kisebbségi sors alatt megszűntek a társadalmi különbségek, mert úrnak, parasztnak, munkásnak egy asztalnál kellett megháynia-vetnie a végveszélyben lévő magyar élet problémáit. Ez a megállapítás így félrevezető. Ádáz társadalmi harcok az erdélyi magyar társadalomban a háború előtt sem voltak, viszont a társadalmi különbségek, a társadalom hierarchikus jellege nem szűnt meg a kisebbségi sors idején sem. Erdélyben uraknak és parasztoknak azelőtt is megvoltak a maguk alkalmai, amikor egy asztalnál ülhetek és kellett ülniük: nem azért, mintha nem lettek volna közöttük társadalmi különbségek, hanem azért, mert megszabott rendje volt közöttük az együtt ülésnek. Ez a rend a kisebbségi sorban sem szűnt meg, csak gazdagabb lett, összébb hozta, megőrizte őket s emberibb és közvetlenebb formákat vett fel; sőt reményt mutatott arra is, hogy keretein belül megindul a társadalmi különbségek teljes megszűnésének békés és fokozatos folyamata is.

A szűkebb értelemben vett Magyarországra mindennek ellenkezője áll. Társadalma mindenkifelett azért rendi jellegű, mert egyrészt gondosan őrzött, másrészt élesen vitatott helyzeti egyenlőtlenségekkel és megkülönböztetési igényekkel teljes. Az a konvenció, mely kinek-kinek a helyét megszabja, minden, csak nem szilárd, s így a társadalom élete a nem teljesült vagy hiányosan teljesült felemelkedési igényeknek kétségbeesett, óriási

energiapazarlással járó és ezer keserőséggel teli versenyéből áll. Hiányos vagy nem érvényesül az az értékrend, mely mindenekelőtt a vezetőrétegekhez tartozók számára szigorúan és kikerülhetetlenül előírná a közösségi szerepvitelés kötelezettségeit. Mivel a társadalom nagyobb része bizonytalanul áll a maga helyén, emberi méltóságtudata zavarodott és felülről könnyen megingatható, de ugyanakkor, sőt éppen ezért komoly önkéntes közösségi fegyelmre alig kapható. Az egész társadalmon látszik, hogy nem önmagába zárt közösség belső egyensúlyán nyugszik, hanem századokon keresztül egy külföldön székelő kormányhatalom s egy megosztott lelkületű vezetőréteg hatalmi vetekedéséből alakult ki.³

Ez az önmagában is diszharmonikus társadalom ma válságát éli. A mind ingerültebben érvényesített vezetési igények mellett a vezetés közkeletű jelszavai mindinkább eltávolodnak a jól rendezett arisztokratikus társadalom angol példára hivatkozó, sokáig előtérben volt ideáljától: mind több ponton kiderül a vezetőrétegek morális teherbíró képességének az elégtelensége, és mind több ponton érezhető a vezetőrétegek lelkiismeretének megrendülése vagy legalábbis a megbizonytalanodása. A XX. század problémái egy ilyen diszharmonikus társadalom számára azt a kényszerűséget jelentik, hogy nem támaszkodhat letűnő rendjének még jól funkcionáló szereposztásaira, hanem kénytelen alapvető megoldások létrehozását kínlni mindazokban a társadalmi kérdésekben, melyeket kora felvet. Nincs ugyan ma Magyarországon olyan töretlen önbizalmú és politikai erejű réteg, mely önmagában ezeknek a megoldásoknak az ígérését hordozná, de mégsem lehetetlen, hogy az idők követelményeinek a súlya alatt és a vezetőrétegek lelkiismereti válságának az ereje folytán ezek a megoldások megérnek. Ez az a lehetőség, mely – szemben Erdély társadalmi rendjének aránylagos egyensúlyával – a szűkebb értelemben vett Magyarország diszharmonikus életű társadalmát minden zajos tévútja és hangtalan zsákutcája mellett is reménységtől és jövőtől terhessé teszi.

Ilyen szemléletben világossá válik, hogy a két társadalom szerencsés és gyors összeforradásának első feltétele, hogy le merjünk mondani a teljes összeforradásról, és mindenekelőtt arra ügyeljünk, hogy a kétféle társadalmi közszellem ne hasson olyan módon egymásra, mely mind a kettő számára kárt és zavart jelent.

Ebben a vonatkozásban két irányban is fenyeget veszedelem. Erdély magyarságát fenyegeti az a veszedelem, hogy a magyar társadalom diszharmonijának és válságának a tünetei az ő társadalmában is megjelennek. Mindenekelőtt valószínű, hogy az erdélyi vezetőrétegek anyagi megerősödése gyorsabb ütemben fog megindulni, mint az erdélyi magyar tömegeké. Valószínű, hogy ez a megerősödés nem annyira független gazdasági egzisztenciák kialakulása, mint inkább hivatali pozíciók és állami vagy államilag támogatott vállalatokban való részvétel útján fog megindulni, tehát olyan formák között, melyek megengedik az eddig szorosan összekapcsolódott közösség életéből való eltávolodást. Fenyeget az is, hogy a magyarországi közszellem Erdélybe került képviselői igyekeznek majd ott is bevezetni a megkülönböztetési igényeknek és a túlhangsúlyozott pozíciótartásnak azokat a formáit, melyeket a társadalmi élet diszharmonijája nálunk kiemelt. Mindezek együtthatásaképpen fenyeget az, hogy Erdély társadalmi közszellemének egysége és egyensúlya megbomlik. Ennek ellensúlyául mindenesetre kívánatos, hogy Erdély igazgatásában minden vonalon minél inkább érvényesüljön az önkormányzat elve. Végül azonban mindenekelőtt az erdélyi társadalmon múlik, hogy közszellemének szerencsés fejlődési vonalát meg tudja-e őrizni vagy sem.

A másik veszedelem az erdélyi példa magyarországi mintául vételéből származik. Magyarországon nem új dolog a vezetői szerepét kötelességtudattal teljesítő történelmi osztályok és a vezetésnek készségesen és nyíltszívűen engedelmessé váló nép társadalmi egyensúlyának arisztokratikus eszménye. Mind Tisza István kora, mind a háború utáni ún. konszolidáció szívesen hivatkozott erre az eszményre, és személyileg is erősen támaszkodott erdélyiekre. Az eredmény – a diszharmónia elmélyülése – mély szomorúsággal töltheti el mindazokat, akik ezt az eszményt jóhiszeműen vallották. Könnyű ugyanis egy vezetőréteget arra indítani, hogy helyzetét nagyobb öntudattal fogja fel és lehetőségeit nagyobb eréllyel érvényesítse: ehhez elég a felbátorítás. De nehéz ugyanezt a réteget szigorú kötelességek és szerepek vállalására indítani akkor, mikor erre kényszerítve nincs, alig is kényszeríthető és semmi illet belé nem neveltek. Egy teljesítőképes rendi szereposztásban el lehet élni a rendi világ letűnte után is, de reménytelen és káros próbálkozás ilyen társadalom létezésének fikcióját hirdetni ma ott, ahol az már nincs meg vagy rosszul működik, s ahol azok a születési kategóriák, melyekre támaszkodhatnánk, hitelüket veszítették. Az erdélyiekre, mindenekelőtt az erdélyi értelmiségre hárul az a feladat, hogy magukról ezen a téren kártékony legendákat költeni ne engedjenek; miránk pedig az, hogy ne társadalmi hierarchia igazolását keressük Erdélyben, hanem az erdélyi társadalmi közszellem morális tényezőit próbáljuk belenevelni abba a nem születésrendi alapokon kialakítandó társadalomnevelői gárdába, amelyre Magyarországnak szüksége van.

Kihagyott szövegrészek:

1. Hozzá tartozik végül egy világos és fikciók nélküli történelmi tudat, mely tudja, hogy ez a társadalmi rend s vele minden egyéb, amin Erdély ereje és élete nyugszik, a XVII. század nagy fejedelmei alatt alakult ki: tudatos tisztelet övezi tehát a múltat, és pedig nem akármiféle múltat, hanem mindenekelőtt a múltnak ezt az alkotó és megalapozó szakaszát.

2. Az, hogy az angol falvak rendszerint a földesurat választják békebírául, s az erdély(i) magyar református falvak rendszerint a földesurat választják egyházközségi főgondnokul, még jó ideig a legcélravezetőbb, s nem utolsósorban a legolcsóbb megoldás marad számukra. Az ilyen társadalmakban a radikális egyenlősítő rendszerint megszelídülnek s a fokozatos fejlődés híveivé szegődnek vagy pedig a céltalan forradalmárok zászékjába szorulnak.

3. A margón ceruzával írt megjegyzés olvasható: Egy ország sem költhet a maga számára szerencsés történelmi előzményeket. Ehhez képest hamis önnön múltjához való viszonya is. A magyarság múltjából mostanában Szent Istvánt, Mátyás királyt, Pázmány Pétert, Rákóczi Ferencet és Széchenyi Istvánt szeretné kiemelni, de ugyanakkor gyakorlatilag III. Károly, Mária Terézia és a Bach-korszak, a legjobb esetben Tisza Kálmán, Ferenc József és Bethlen István alkotásai között él, s midőn múltját véli őrizni, valójában ezt a múltat konzerválja. (Tisza Kálmán nevét Bibó áthúzta. – Sz. S.)

(A szöveget íj. Bibó István és Szilágyi Sándor hozzájárulásával közöljük, amiért ezúton mondunk köszönetet. – a Szerk.)

Jövevényiszavak

Szávai Géza

Örökkévalóság

„Abban a faluban, ahol születtem – mesélte Potyka bácsi öreg kollégáinak –, mindenki minimálisan olyan rendes ember, mint én. Ha nem is mindenki, de szinte. Lehet, azért nem problémáztatok annyit a síremlékkal, miegymással, mint ti, s nem felhánytor-gatásképpen említem, de talán ezért fizethetek többször nektek egy-egy sört, mint ti nekem. Hogy mi lesz majd fölöttem, az a Pista fiam dolga, nekem csak egyetlen ilyenfajta ügyet kell pontra tennem, s azt sem tudom, hogyan csináljam.

Vagy három évvel ezelőtt beállít a műhelybe Kinda Ákos a falumból, gyerekkorom óta jó barátom s cimborám. „Szervusz, István”, így köszönt, s hogy nem Potykázott, abból már sejtettem, valami baj van. Megmosdottam, felöltöztem, elmentünk sörözni, s akkor mondja, hogy nekiállt sírkövet faragni, mert felesége, fia nem él, közeli rokonai nincsenek, s nehogy a végén még anélkül maradjon. A cifra márványt holtában is szégyellte volna, mint életében a nyakkendő, hát kötömböket szerzett, s elhatározta, megfaragja ő. De a kőhöz nem nagyon értett, s miután szétfaricskált vagy kettőt, akkor arra gondolt, megcsinálja fából. Az is tart eleget. A temetőben kétszáz éves síremlék is van fából. Ha annyit tart az övé is, az becsületből neki elég, azt mondta. S hogy szerezzünk fát, készítsük ki rendesen – azért jött hozzám, mert a jó mesterember mégiscsak jó mesterember. No, de szereztünk is olyan cserefát, s az úgy ki lett készítve, hogy még egy hajszálnyi repedés se volt rajta, pedig méretre kitett úgy egy olyan másfél sírkövet. Szébb volt, mint egy politúrozott bútor, becsületesre. Hazavittük a faluba, hogy a betűket s a számokat Ákos vesse bele, s én megígértem, hogy az ő születési éve mellé aztán majd bevésem a másik évszámot is, mikor úgy alakulnak a dolgok. S úgy alakultak, mert szegény Ákos is elment tavaly ősszel.

A fa fel van állítva, nevek, évszámok rajta, még csak az Ákosé mellé kell odatenni a másodikat. S mind azon spekulálok, mi a fenét csináljak?!

Ákos az eresz alá három kecskét eszcabált, s azokra fektette a cserefát. Ceruzával ki voltak rajzolva a betűk szépen, s nagy részét már ki is véste, mikor valami idegen kocsi látott megállni a cukrászda előtt. Az be volt zárva, de azért a pasas kiszállott, s ténfereg-ni kezdett a piacon, vele volt egy fiatal leányka, annak mutogatott, magyarázott idegen nyelven... Az első világháborús emlékművet csak futólag nézték meg, de a második világháborúban elesettek emlékművén vizsgálgatni kezdték a névsort. Ákos gondolta, keresnek valakit, letette a vésőt, kalapácsot, s kilépett ő is a piacra. A pasas olyan középkorú volt, köszönt neki, s megkérdezte, hogy a névsor teljes-e.

– Teljes. Később az eltűnteket is mind felírtuk a végére. Azért nincs ábécésorrend.

– Apámékat akkor miért hagyták ki? Ők nem tűntek el? – kérdezte a férfi, s mikor megmondta, hogy őt ifjabb Ászkel Alajosnak hívják, akkor Ákos azt hitte, megszakad a föld alatta, az egész falu alatt. Alig tudta kinyögni:

– Akkor maga a kicsi, ugye? A csintalanabbik... Emlékszem jól magára. Még fülhúzás is esett, mikor a toronyba másztál galambot fogni... Könnyen kieshetett volna.

A férfi bólintott. Ákos pedig állingált tehetetlenül.

Nyári délidő volt, senki nem járt az utcán, s ő végül meghívta őket, nézzenek be hozzá. Azok mentek. Étellel kínálta, ettek, de a beszélgetés nehezen dőcögött.

– Bizonyisten, nem tudom, hogyan eshetett meg, hogy nem írták fel őket...

– Hagyja – legyintett az Ászkel fiú.

„Pedig tudtuk, mi történt velük. Mikor elvitték szegény jó Ászkel doktor úrékat, s utána mi is mindjárt Vásárhelyen jártunk, kimentünk Török Marci komámmal a téglagyárhoz, ahova össze voltak gyűjtve. Azt mondtuk, elvesztettünk egy receptet, azt kell megkérdezzük a doktor úrtól, csak úgy engedték meg, hogy beszéljünk vele. Vittünk a tarisznyában egy sajtot, kenyeret, azt odaadtuk, egyebet nem tudtunk. Aztán hallottuk, mi lett velük...” – mesélte később nekem Ákos, de akkor nem mert erről se beszélni, se kérdezni, nehogy megsértse szegény fiút, vagy nehogy az úgy vegye, ahogy nem kellene. Azt se merte megmondani neki, hogy igaz, voltak rongy emberek, akik szétlopkodták a bútorokat, a ruhákat, de volt, amit úgy vittek el haza, hogy majd megkapja náluk a doktor úr, ha visszajön. Még mindig össze lehetne gyűjteni a könyvtárát, képeit, s talán a műszereit is.

Az Ászkel fiú a cserefához ment: „Megnézhetem?” Ákos bólintott: „Hogyne”.

Kinda Ákos. szül. 1897 -

és neje, szül. Berecki Rozália. 1901-1964

és fiuk, ifjú Kinda Ákos. 1919. elesett 1942. Don mellett – ennyi volt rajta.

– Hogyan, a fia nem itthon van eltemetve?

– Nem, elesett a Donnál, ki tudja, hol van.

– Akkor miért írta föl ide a nevét?

– Hogyne írtam volna, olyan mindegy az, hova lett el, de legalább a neve legyen a miénk mellett. A mi fiunk volt – mondta Ákos. S az Ászkel fia egyre barátságosabb lett vele. Egészen jól elbeszélgettek. S hogy esett meg, hogy nem, ahogy mondta Alajos, hogy az ő apja, anyja, testvére után ennyi, egy név se maradt, csak név nélküli, nagy emlékmű, ott, ahol meghaltak, hát erősen megsajnálta Ákos, és azt mondta, azon a cserefán van annyi hely, felvésheti őket is rá, úgysis idevalósiak voltak... Azt mondta, szégyellte magát a második világháborúban elesettek és eltűntek emlékműve miatt.

– Megtenné, bátyám? Komolyan megtenné?

– Adja le az adatokat – mondta Ákos, s a fiú leadta. A címét is leadta, leveleztek is, de most valakivel tart-e kapcsolatot a faluból, nem tudom.

Hogy Ákos eszükbe juttatta, mindenki emlékezett Ászkelékre... kár, hogy a fiú nem maradt, még aznap délután elment, mert sokan emlékeztek rá is.

Ákos pedig végül tényleg felvéste Ászkeléket. Mert beszélt velem, mit tudjon csinálni, hogy fog az kinézni, de bevészte, mondom, és felállítottuk a cserefát. Olyan szerrel itatuk át, hogy azt nem eszi meg az idő, én garantálom, egy jó ismerősöm adta, a gyárból lopta, ilyenekkel vonják be az exportra készülő faragott bútorokat. Ki se dől, a talpát betonba öntöttük. Ákosék után van egy vonal:

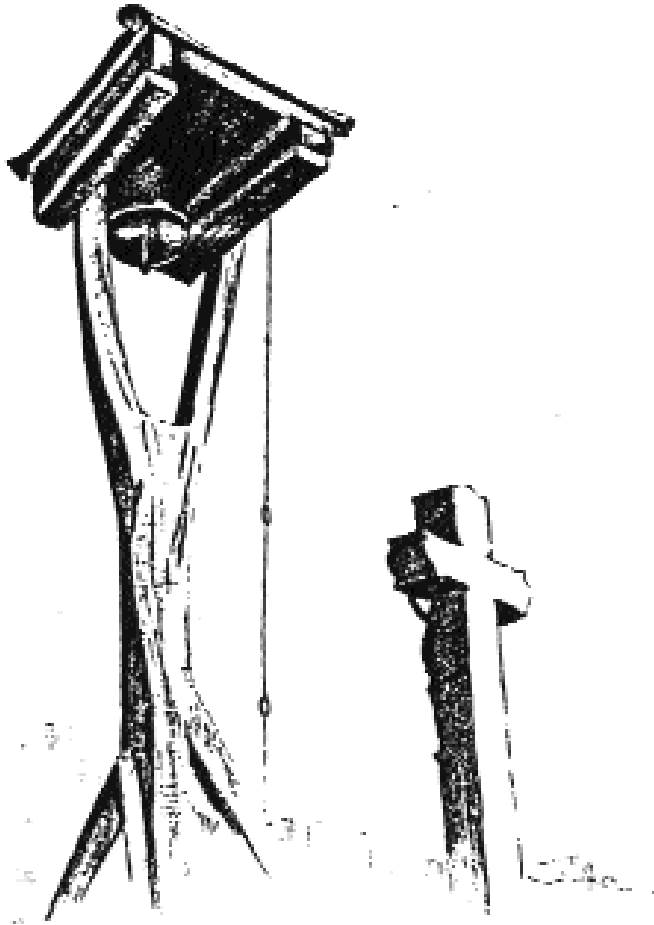
id. Ászkel Alajos. 1901-1944

és neje, szül. Salamon Lídia. 1905-1944

és fiúk, Ászkel Árpád. 1922-1944

Ákos neve után, mondom, csak a születési éve szerepel, a másikat még nem írtam rá. S mind azon gondolkozom, talán rá se kellene véssem. Ez az ember megérdemli, hogy ne haljon meg.”

(Részlet a szerző „Progéria” c. kötetéből, Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1982.)

Markó Béla

A felejtés rímei

Lehet, hogy elfelejtjük hirtelen
egymást, ahogy egyetlen éjszakán
mindent elönt a víz, és tétován
tapogatózunk majd a kilincsen

sötétben, s lábunknál csak a hideg,
folyékony semmi kavarog, szilárd
talajra nem lelünk, nem gyúl világ
sehol, nem szólhatunk már senkinek,

nem kérdezhetjük, hol van az a föld,
mely tartogat még szerelmes gyönyört,
hol van egy forró polinézia,

hol van a másik, hiszen tudni sem
foglaljuk, s nem is akarjuk, hogy milyen
volt, mert a túlélés: amnézia!

Életünkben a pátosz

Mit vegytintával írtak fel az arcra,
lassan előjön, foltok, ráncok, hegek,
kiteljesedik titkos üzeneted,
és olvassa, ki olvasni akarja,

már érthető vagy, már van megfejtésed,
mint használt tárgy, mely hasznát megmutatja,
s mert múltja van, jövőjét nem kutatja,
de ennyi csak? De ennyivel beéred?

Betelhet minden arc, sűrűn beírva,
mint a papír, lehet, hogy irka-firka,
lehet, hogy súlya van, de mindenképpen

folytathatatlan. Új papírba fogni?
Hogyan? S hogy nem leszel, de vagy: megszokni?
Miért? Letörlöm inkább, amit éltem.

Szenvedéllyed szólunk-e még?

A lámpafény kicsordul ablakomból,
és bemocskolja házam, udvarom,
mert láthatom, hogy ime: hol lakom,
s mit képzelegtem, mindent összerombol,

akár a sav, kimarja éjszakámat,
s foltokban sejlik, terjed nappalom,
bár jobb lehetne bentről csak, vakon
tapintani a fákat és a tájat,

míg képzeletben minden kiegészül,
mit gondolok, az gondolattá épül,
s mi csonka volt, az nem csonkul tovább,

a feltörő fényt még visszafojtva,
lámpám szörnyülködő szemét befogva,
legyűrném így a teljes éjszakát.

A nyelv diadala

Tán hős lennél, de jézusmáriázva
csapkodnak, sápadnak a fák: ne most!
Kabátod szárnyát mocskos szél cibálja,
ölelget, fogdos, tapogat, kifoszt.

Ne most! Ha sárgul. És ne most! Ha nyílik.
Ne most! Ha rossz. Ha jó. Ha torz. Ha ép.
Ne most van mindig. Jól jegyezd meg: mindig!
S csak tép a szél, csak tép, míg összetép.

Ki kellene a pillanatból lépned.
Ki tegnapodból. Holnapodból. És
tisztán, világosan, akár a kés,

egyetlen síkban élni, véges élted
nem remény lenne: él! Csak él! Csak él!
S már nem kérdeznéd: él-e, ami él?

Más...

Ajánló bibliográfia
Az Erdéllyel kapcsolatos magyarországi könyvkiadásról
– 1987. I. félév –

Szépirodalom

1. Áprily Lajos: Álom a vár alatt. Két verses elbeszélés
2. Benedek Elek: A vitéz szabólegény – 7. kiad.
3. Benedek Elek: Nagypó meséi Évikének (Az 1911-es kiad. reprintje)
4. Dáné Tibor: A varázssvessző lovagja – Regény
5. Heti Endre: Fenyőtoboz. Válogatott versek
6. Jékely Zoltán összegyűjtött novellái
7. Köntös-Szabó Zoltán: Szurdokban árnyék. Versek
8. Lászlóffy Aladár: A képzeletbeli ásatás. Regény
9. Mikes Kelemen: Művek
10. Sütő András: Advent a Hargitán. Dráma
11. Szóts István: Gróf Batthyány Lajos főbenjáró pere... Irodalmi forgatókönyv
12. Vári Attila: Elsodort babaház. Versek

Irodalomtörténet, kritika, esszé

13. Ady Endre művészeti írásai
14. Ady Endre publicisztikai írásai
15. Bartha János: A pálya végén (Kemény Zsigmond-tanulmányok)
16. Bori Imre: A magyar irodalom modern irányjai
17. Izsák József: Illyés Gyula költői világképe II. (1950-1983)
18. Janus Pannonius búcsúverse 29 magyar fordításban
19. Lakatos Éva: Magyar irodalmi folyóiratok. Repertorium
20. Pápay Sámuel: A magyar literatura esmérete
21. Sótér István: Világos után
22. Török Tamás: Kemény Zsigmond hallgatása

Történelem

23. Árpád-kori legendák és intelmek
24. Bertényi Iván: Magyarország az Anjouk korában
25. Dümmerth Dezső: Az Árpádok nyomában
26. Erdélyi István: A magyar honfoglalás előzményei
27. Győrffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza 2. köt.
28. Hajnal István: A Batthyány-kormány külpolitikája
29. Juhász Gyula: A háború és Magyarország
30. Kerékgyártó Árpád: Magyarország emléknapijai (reprint)
31. Kristó Gyula: Csák Máté

32. László Gyula: Őstörténetünk (3. kiad.)
33. Magyar történeti kronológia (Az őstörténettől 1970-ig)
34. Magyarország története (Tíz kötetben I/1., I/2.)
35. Mohács. Tanulmányok.
36. Nagy László: Hajdúvitézek
37. Nyulásziné Straub Éva: Öt évszázad címerei
38. Révész T. Mihály: A sajtószabadság Magyarországon (1867-75)
39. Pintér József: A korona kalandjai
40. Siklós András: A Habsburg Birodalom felbomlása 1918.
41. A tatárjárás emlékezete
42. R. Várkonyi Ágnes: Magyarország visszafoglalása 1683-1699
43. Venetianer Lajos: A magyar zsidóság története

Napló, memoár, útirajz

44. Apor Péter: Metamorphosis Transsylvaniae
45. Illyés Gyula: A Szentlélek karavánja
46. Martonfalvai Imréné, Török Bálint íródeákjának naplótöredékei
47. Teleki József utazásai („Egy erdélyi gróf a felvilágosult Európában”)
48. Paget János (Lord John Paget): Magyarország és Erdély
49. Petőfi Sándor: Úti jegyzetek (szalontai látogatás, koltói levelek)

Művelődéstörténet

50. A magyarországi bányásztársadalom története 1867-ig
51. Kincses Kolozsvár. Művelődéstörténeti tanulmányok két kötetben
52. Szilágyi Ferenc: Deákok tüköre. A magyar diákság a felvilágosodás korában
53. Magyarok a természettudomány és technika történetében. Életrajzi lexikon A-tól Z-ig

Nemzetiségi kérdés, eszmetörténet, politológia (XIX-XX. sz.)

54. Gáll Ernő: Kelet-európai írástudók és a nemzeti-nemzetiségi törekvések
55. Imreh István: Székelyek a múlt időben
56. Kardos József: A szentkorona-tan története
57. Kosáry Domokos: A történelem veszedelmei
58. L. Nagy Zsuzsa: Liberális pártmozgalmak (1931-1944)
59. Pach Zsigmond Pál: Történelem és nemzettudat
60. Pintér István: A Márciusi Front
61. Ránki György: Állam és társadalom a két világháború között Közép-Kelet-Európában
62. Raffay Ernő: Erdély 1918-1919-ben
63. Száraz György: Történelem jelen időben
64. Szűcs Jenő: Európa régiói a történelemben
65. Ujpétery Elemér: Végállomás Lisszabon (Memoár a két bécsi döntésről)
66. Vida István: Koalíció és pártharcok 1944-1948
67. Vitányi Iván: Az Európa-paradigma

Néprajz, népművészet

68. Csopor Tibor: Mikor Csíkból elindultam (Szociográfia)
69. Gáspár Simon Antal: Az én szülőföldem, a bukovinai Istensegítség
70. Hajdu Farkas Zoltán: A csíki kaláka. Intézmény és jelkép
71. Kodály Zoltán: A magyar népzene
72. Komjáthy István: Hun és magyar mondák
73. Kövi Pál: Erdélyi lakoma (Szakácskönyv)
74. Lőrincze Imre: A bukovinai Istensegítstől a völgyeségi Majosig
75. A madárasszony (Székely és moldvai csángó népmesék)
76. Rózsafiú és tulipánleány (Kalotaszegi népmesék)
77. Salamon Ildikó: Gyimesi csángó mondák, ráolvasások, imák

Nyelvészet

78. Gálfy Mózes: Székely nyelvföldrajzi szótár
79. Ligeti Lajos: A magyar nyelv török kapcsolatai
80. Sziklay László: Együttélés és többnyelvűség az irodalomban

Román szerzők magyarul

81. Istrati, Panait: Pusztai bogáncsok (Három kisregény)
82. Mihăilescu, Florin: Hortensia Padat-Bengescu
83. Popovici, Titus: Ipu két halála (Kisregény)

[Az OSZK katalógusa alapján készítette:
Bartók Györgyi és Nóvé Béla.]

A református kollégium udvari része

Trócsányi Zsolt

1926-1987

1926. április 15-én született a pápai református kollégium egyik professzorának gyermekeként. Egyetemi tanulmányait a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karán végezte az Eötvös Kollégium tagjaként, történelem-latin szakon. Egy esztendő ösztöndíjjal Bukarestben tanult. Ezt követően három és fél évtizedig az Országos Levéltárban dolgozott, ahol az erdélyi anyagnak volt felelőse. Rendkívül sokat tett a gondjaira bízott irat-együttes kutathatóvá tételéért. Ennek kapcsán önálló kötetekként jelentek meg az erdélyi országos kormányhatósági levéltárakat és az erdélyi kancelláriai levéltárakat feldolgozó munkái, melyek az anyag imponálóan biztos ismeretéről tanúskodnak.

Tudományos érdeklődése Erdély XVI-XIX. századi történetére irányult. Jelentős eredményeket ért el a társadalom- és politikatörténet terén. Olyan nagyformátumú személyiségekről írt alapvető monográfiákat, mint Teleki Mihály és báró Wesselényi Miklós. Nem egy esetben addig teljesen feltáratlan területen tudott maradandót alkotni. Az ő munkássága is azt az evidenciát támasztja alá, hogy új, fontos és tartós eredményeket csak széles körű és biztos anyagismerettel, az elsődleges forrásokig visszanyúlva lehet felmutatni. Utolsó nagy munkája a háromkötetes Erdély történetének 1711-től 1830-ig terjedő része, melyért a mű többi szerzőjével együtt Akadémiai Díjban részesült. Annál is megérdemeltebben, mivel kiemelkedő szerepe volt a nagyszabású tudományos vállalkozás létrejöttében.

Hatása nemcsak művei révén érződik, de tanítványaiban is tovább él, hiszen több éven át oktatott az egyetemen, s diákjait vagy a hozzá forduló fiatal kutatókat mindig készségesen és szemléletüket formálva tudta eligazítani a nemegyszer bonyolult történelmi kérdésekben.

Helye a magyar történettudományban sajnos sokáig betöltetlen marad.

[*Kulcsár Árpád*]

Trócsányi Zsolt munkái

Dignitara und Beamtenintelligenz der Regierungsbehörden im Seibenbürgen des 16-17. Jahrhunderts. – Bp., 1980

Erdély központi kormányzata 1540-1690. – Bp., 1980

Az erdélyi fejedelemség korának országgyűlései. Adalék az erdélyi rendiség történetéhez. – Bp., 1976

Az erdélyi jakobinusság kérdéséhez. – Történelmi Szemle, 1965. 1. sz.

Erdélyi kormányhatósági levéltárak. – Bp., 1973

Az erdélyi központi bányaigazgatási szervezet története 1691-1848. – Miskolc, 1962

Erdélyi összeírások. A történelmi statisztika forrásai. – Bp., 1957. p. 273-308.

Az erdélyi parasztság története 1790-1849. – Bp., 1956

Az erdélyi úrbérrendezési kísérletek történetéhez. – Történelmi Szemle, 1966. 3-4. sz.

- Erdély története – három kötetben. Bp., 1986. (Ebben Trócsányi Zsolt írta. p. 618-1185)
- Az északi Partium 1820-ban. – Bp., 1966
- Az 1970-es évek erdélyi rendi reformmozgalmának történetéhez. Az 1790-91-i országgyűlésről kiküldött egyházügyi és tanügyi rendszeres bizottság. – Bp., 1978
- Gesetzgebung der fürstlichen Epoche Siebenbürgens und die Rechtsstellung der Balkan griechen in Sibenburg. – Szófia, 1971
- Kétszáz éves az Országos Levéltár. – Bp. 1956
- The Legal status of the Bulgarian Colonies in Transsylvania. 1690-1848. – Bp., 1985
- Magyar Országos Levéltár. Erdélyi Kancellária. Repertorium. – Bp., 1976
- Az Országos Levéltár kincsei. – Bp., 1974
- A nagyenyedi kollégium történetéhez (1831-1841). – Bp., 1957
- A pápai kollégium története. – Bp., 1981
- Rákóczi Zsigmond. Egy dinasztia születése. (in: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1978)
- Teleki Mihály (Erdély és a kurucmozgalom 1690-ig) – Bp., 1972
- Der Versuch zur Urbarialreglementierung von 1819-1822 in Siebenbürgen. (in: Sep. Revue Roumaine d'Historire. Tom. 8. 1969. N. 3.)
- Wesselényi Miklós – Bp., 1965
- Wesselényi Miklós és világa – Bp., 1970
- Wesselényi Miklós hűtlenségi pere. Abszolutizmus vagy liberalizmus – Bp., 1986

